

multæ ciuitates se illi ultro tradiderunt.

Trogus Narrat hoc Trogius Pompeius, & Sabellius libro nono Enneadis quartæ.

Hieron. Historiam hanc tangit hoc loco Hieronymus, & post eum Dionysius Carthusianus.

¶ *Ingruetur prouinciam regis Aquilonis.* Hoc est Syriam. Quidam legunt: Ingruetur in habitaculum regis Aquilonis. Quod idem est.

¶ *Abuetur eis.* Id est, affliget eos: graues in illos iaciet iniurias. Ac si dicat: Ptolemæus Euergetes rex Aegypti vexabit Laodicem, & filium eius Seleuchum. Et obtinebit: Subaudi regnum inimici. Nam vniuersam ferè Syriam occupauit. Sed audiens esse in Aegypto intestinas dissensiones reuersus est illuc, portans secum idola auri & argenti, & vasa pretiosa, quibus Syriam spoliavit. Pro abuetur eis, & obtinebit: vertunt nonnulli: Faciet de illis, quod voluerit, & euadet victor. Rectè tamen vertit Latinus noster interpres: abuetur eis, pro affliget eos: in quam significatione accipitur verbum hoc capite decimo octauo Ieremiæ: Fiant corruentes in conspectu tuo: in tempore furoris tui abutere eis.

Iere. 18.

¶ *Præualebit aduersus regem Aquilonis.* Hoc est, vincet regem Syriæ. Diximus enim per Aquilonem intelligi Syriam, per Austrum verò Aegyptum. Sequitur: Et intrabit in regnum subaudi suum, rex Austri, hoc est Aegypti.

¶ *Reuertetur in terram suam.* Hoc est, in Aegyptum. Est superioris orationis explicatio.

¶ *Filij autem eius.* Hoc est filij Seleuchi Callinici. Hic Seleuchus duos habuit

filios, nimirum Seleuchum Ceraunum, & Antiochum magnum, qui mortuo Aegypti rege Ptolemæo Euergete, qui eorum parentes profligauerat, concitarunt populum aduersus Ptolemæum Philopatorem, quem Iustinus Philopatrum vocat: qui gubernabat Aegyptum, cū quo armis certare decreuerunt. Sed breui post tempore Seleuchus Ceraunus fuit vita priuatus per insidias Nicanoris & Eupatoris. Antiochus vero auctore Polybio libro quinto, obtinuit regnum Syriæ, bellumque intulit Aegyptijs, qui superiores euaserunt. Ipse autem se ignominiosè dedit fugæ, qua vitâ quæsiuit. Hic Ptolemæus occidit patrem suum: quam ob causam fuit per ironiam Philopater, hoc est amator patris nuncupatus. Auctor est Iustinus libro. 28. Huius belli meminit Polybius libro quarto.

Iustinus

Polybi.

Iustinus

Polybi.

¶ *Et uenit.* Nimirum Antiochus magnus rex Syriæ. Properans & inundans, hoc est festinanter instar aquarum impetu & incursione fluentium: Eodem modo apud Esaiam de rege Assyriorum scriptum est capite octauo: Ibit per Iudam inundans & transiens, vsque ad collum ueniet. Ac si dicat: Effundet se Sennacherib per Iudæam, & transiens obruet omnia præter Hierosolymam: quæ appellatur collum, quòd sit in loco excelso sita. Antiochus audito fratris interitu reuersus ex Chaldæa cæco furore incitatus cum rege Aegypti pugnavit.

Esai 8.

¶ *Et reuertetur, & concitabitur.* Hoc est transibit ira concitatus. At fuit ignominiosè victus.

¶ *Dabitur multitudo in manus eius.* Hoc est, exercitus Antiochi in potestate Ptolemæi tradetur. Fuit prælium hoc iuxta Raphiâ urbem: vbi Antiochus toto amisso exercitu

exercitu se contulit in fugam. Authores sunt Polybius libro. 5. Iustinus. 30. Coccius Sabellicus. 2. Enneadis quintæ.

¶ Exaltabitur cornu eius. Extolletur & roborabitur fortitudo Ptolemei: & deiciet multa millia ex copijs Antiochi. Sed nõ praualebit. Hoc est, sed nõ omnino præstabit: non penitus vincet: quia non poterit Antiochum interficere.

¶ Conuertetur enim rex Aquilonis, & præparabit multitudinem multo maiore, quam prius. Et in fine temporum annorumq; veniet properans cum exercitu magno, & opibus nimis. In temporibus illis multi consurgēt aduersus regem Austri. Filij quoque præuaricatorū populi tui extollentur, ut impleāt visionem, & corruēt. Et veniet rex Aquilonis, & cõportabit aggerē, & capiet vrbes munitissimas & brachia Austri nõ sustinebunt. Et cõsurgent electi eius ad resistendū: & nõ erit sortitudo. Et faciet veniens super eum iuxta placitum suum: & non erit, qui stet contra faciē eius. Et stabit in terra inclyta: & consumetur in manu eius: & ponet faciem suam, ut veniat ad tenendum vniuersum regnum eius, & recta faciet cum eo. Et filiam feminarum dabit ei, ut euertat illud: & non stabit, nec illius erit. Et conuertet faciem suam ad insulas, & capiet multas: & cessare faciet principem opprobrij sui. Et opprobrium eius conuertetur in eum. Et conuertet faciem suā ad imperium terra sue: & impinget, & corruet, & non inuenietur. Et stabit in loco eius vilissimus, & indignus decore regio: & in paucis diebus conteretur, non in furore, nec in pralio. Et stabit in loco eius despectus, & nõ retribuetur ei honor regius. Et veniet clam, & obtinebit regnum in fraudulentia, & brachia pugnantis expugnabuntur à facie eius, & conterentur. Insuper & dux fæderis. Et post amicitias cum eo faciet dolum, & ascendet, & superabit in modico populo, & abū-

dantes & vberes vrbes ingredietur. Et faciet, que non fecerunt patres eius, & patres eorum eius. Rapinas & prædam, & diuitias eorum dissipabit: & contra firmissimas cogitationes inibit: & hoc usque ad tempus.

¶ Conuertetur enim rex Aquilonis. Hoc est, rex Syriæ. Post victoriã AEgyptiorum migravit à vita Ptolemæus Philopator. Post quem regnavit filius eius Ptolemæus Epiphanes. Porro Antiochus magnus à Philopatore superatus, longo post tempore maiores copias quam antea aduersus Ptolemæum Epiphanē paravit, vlciscendi proprium dedecus causa, sanguinisque domestici pœnas expetendi. Græci insuper in eundem regem AEgypti impetum fecerunt. Id voluit angelus his verbis indicare: Multi consurgent aduersus regem Austri.

¶ Filij quoque præuaricatorū populi tui. Hoc est, filij præuaricatores populi Iudaici. Verba sunt angeli ad Danielelem, vt cætera huius capituli. Sensus est: Multi ex Iudæis violantes Dei legem, volentes in loco alio immolare præter Hierosolymã se conferent in AEgyptũ sacrificia Deo facturi. Id contigit tempore Oniæ summi sacerdotis, qui in AEgypto cum alijs Iudæis templum ædificauit, dicens se esse vaticinationem illam Esaiæ impleturum, capite decimonono: In die illa erit altare domini in medio terre AEgypti, & titulus domini iuxta terminos eius. Iosephus oraculum illud impletum fuisse ait sub Onia. At illud est planè cõmentitium: nam illius factum reprehenditur, hoc autem laudatur. Erat enim in lege prohibitum capite duodecimo & vigesimosexto Deuteronomij, ne durante vetere lege altare diuino numini in AEgypto erigeretur. Non intelligitur

COMMENT. IN DANIE.

vaticinatio illa de tēpore Oniæ, sed de Christi aduentu, & tēpore euangelij. Est igitur sensus eius: Cūm filius Dei à cœli fastigio descenderit ad terram, humanaque induerit naturam, mentes hominum in caligine versatas illustrabit. Tunc erunt ecclesiæ in medio Aegypti, & altaria Deo dicata, vbi ipse offeretur. Et ita effectum est: nam in regione illa Aegypti viguit quondam mirū in modum Christi fides. Et in terminis ipsius Aegypti fuit titulus domini, hoc est crux Christi tanquam illustre trophæū, atque diuinæ victoriæ clarissimum monumentum. Huius tituli fuit vmbra titulus ille, quem Iacob erexit, cūm iret in Mesopotaniam. Quare Onias & alij Hebræi superbia elati in ara fabricanda in errorem inciderunt. Ideo ait hīc angelus: Extollentur, vt impleant visionem: & corruent: hoc est, longè fallentur opinione. Vel corruent, subaudi, altaria, quæ ibi sunt constructuri.

¶ *Et veniet rex Aquilonis, & comportabit aggerem.* Describit victoriam, quā rex Syriæ de Aegyptijs reportauit. Comportare aggerem est ferre coacervationem terræ ad loca oppugnanda & euertenda.

¶ *Et brachia Austri non sustinebunt.* Id est, & vires Aegypti eum ferre non poterunt. Et consurgent electi eius, hoc est duces & milites insignes Aegypti: sed regi Syriæ resistere non valebunt.

¶ *Stabit in terra inelyta.* Subauditur Antiochus magnus, qui tanquam victor stabit in terra sancta: quæ dicitur inelyta ob templum, & diuinum cultum, & frugum vbertatem. Pro, in terra inelyta, poteris vertere ex Hebræo: in terra desiderij. Hoc est, in terra amœna & desi-

derabili. De ea ait ita Deus apud Ezechielem capite. 20. Vt deducerē eos de terra Aegypti in terram fluentē lacte & melle, quæ est egregia inter omnes terras.

¶ *Consumetur in manu eius.* Id est, terra sancta affligetur Antiochi potestate: qui ponet faciem suam, hoc est propositum & desiderium suum, ad omnē regnum Aegypti obtinendum.

¶ *Filiam foeminarum.* Hoc est foeminam. Pleonasmus est: vt cūm dicimus: Sic ore locutus est: nam si filia erat, necesse est foeminā esse. Figura est, quæ teste Quintiliano fit, quoties verbis redundantibus oneratur oratio. Ea vtitur scriptura capite primo Canticorum. Osculetur me osculo oris sui: & multis alijs in locis. Vel filiam foeminarum, hoc est pulcherrimam. Hæc filia Antiochi magni appellabatur Cleopatra: quam pater eius dedit vxorem Ptolemæo Epiphani, vt huius matrimonij occasione ingrederetur ipse in Aegyptum, & Ptolemæū per insidias interficeret. Sed fefellit eum spes, nam dolus eius fuit exploratus & cognitus. Et filia eius Cleopatra partibus viri fauit, potius quàm patris. Ideo ait: Nec illius erit: subaudi regnum Aegypti: vt ipse cogitauerat. Saul etiā promisit se daturum esse filiam suā Dauidi, vt huius rei occasione à Philistæis occideretur. Verba huius Antiochi erāt dulcia, sed opera amara. Erat ille foris candida columba, intus verò vulpes vafra. Et vt dicitur in prouerbio: foris Cato, intus Nero. Vt vrtica amœnum habet colorem herbescens viriditate intuentium oculos oblectantem, sed pungit & ferit: sic vaser & callidus homo foris benignitatem & affabilitatem, dulcemque ostendit oblectationem: intus verò

verò reconditam habet malitiã, qua eos perstringit & lædit, quos mulcere videbatur. Huiusmodi homines cū apibus cõparantur, ferentibus in ore mel, sed aculeis pungentibus: blãdiuntur lingua, sed percutiunt latenter. De illis dicebat Dauid psalmo. 117. Circundederunt me sicut apes: & exarserunt sicut ignis in spinis. Ut scorpiones blandiuntur capite, cauda verò fauciant, & funestum vulnus infligunt: sic homines nefarij ex fraudibus compositi vtuntur blanditijs, & videntur innoxij, at post dorsum ferunt, vnde venenum fundant. Huiusmodi illi erant, de quibus Deus dixit Ezechieli capite secundo: Cum scorpionibus habitas.

¶ Et conuertet faciem suam ad insulas. Subaudi expugnandas. Videns se Antiochus deceptum & ludificatum, omniq; spe obtinendi AEgyptum destitutum, conuertit se ad insulas maris Mediterranei oppugnandas. Conuertere faciem ad rem aliquam est dirigere ad illã propositum & voluntatem. Sumere verò faciem alicuius, est eius fauorem aucupari, personam accipere, & in gratiã eius iudicium peruertere: vt psalmo. 81. Vsq; quo iudicatis iniquitatem, & faciẽ peccatorum sumitis?

¶ Et cessare faciet principem opprobrij sui. Hoc est, & inferes Antiochº bellũ in insulis erit causa, vt quiescat rex AEgypti: qui fuerat præcipuus author opprobrij ipsius.

¶ Opprobrium eius conuertetur in eum. Id est: dedecus quod in alios iacere volebat, in seipsum conuertet. Fuit quippe eadem nota infamiã inustus, quam alijs inure re cõtendebat: iuxta illud psalmographi: Incidit in foueam, quam fecit. Et iuxta id, quod ait Esaias. 33. Væ qui prædaris,

nonne ipse prædaberis? Nam multa ei molienti restitit Scipio Nasica cum fratre Publio Scipione Africano, qui Anibalẽ superauerat: eumq; vicerũt, & fugarũt. Qua de re vide Iustinum libro. 31. Postea cum belligeraret cum Elimeis, fuit iterum victus, & interfectus. Capite. 1. libri. 2. Machabæorum proditum est memoriae fuisse Antiochum in templo Naneã occisum. Sed nonnulli existimant, non esse hunc, sed eius filium.

¶ Et non inuenietur. Quia ipse & duces eius fuerunt interfecti, & in tot partes laniati & diuisi, vt non possent postea cognosci. Et stabit in loco eius vilissimus, & indignus decore regio. Hoc est, & regnabit pro eo Seleuchus Philopator inglorius, nulla illustri laude celebratus.

¶ Stabit in loco eius despectus. Mortuo Seleucho regnabit frater eius Antiochus Epiphanes, hoc est illustris. Antiochº magnus de quo verba fecimus, duos habuit filios, quorũ maior vocabatur Seleuchº, minor Antiochus Epiphanes, qui traditus est Romanis obses, vt. 1. capite lib. 1. Machabæorũ scriptũ est. Qua de re vide Ptolemæũ Euergetẽ libro. 1. & Athenẽũ libro. 10. Hoc factũ est, ne pater eius frangeret fidem, seq; à Romanorũ fœdere separaret. Mortuo Antiocho magno obtinuit regnũ Seleuchus filius eius, homo omni honore destitutus. Eo autẽ mortuo regnauit Antiochus Epiphanes frater eius: qui hoc loco vocatur despectus, quia fuerat Romę obses, eratq; omniũ scelerũ maculis notatissimus. De eo fit mentio libro. 1. Machabæorum capite. 1. & libro secũdo capite nono. Fuit hic Antiochus typus Antichristi: sub eo fuit legis Dei persecutio, crudelissimã virorum piorum cædes, & incredibilis tyrannis: Eo

regnante fuerunt bella Machabæorum, qui sese Deo deuouerunt, & nomen suū æternitati commendarunt.

¶ *Et brachia pugnantis expugnabuntur à facie eius.* Hoc est, vires Aegypti ab eo superabuntur, & infringentur. Insuper & dux fœderis, hoc est Ptolemæus Philometor rex Aegyptius, qui fœdus cupiet facere cum Antiocho auunculo suo, profligabitur. Hic Antiochus Epiphanes rex Syriæ erat frater Cleopatæ, quæ vt paulò antè diximus, nupsit Ptolemæo Epiphani Aegyptiorū regi: ex quo filiū habuit nomine Ptolemæū Philometorē: quo regnante post patrem suum affectauit eius regnum Antiochus Epiphanes. Hic cum esset eius auunculus, finxit se amore motum erga illum, qui adolescens erat, velle Aegyptum gubernare, donec Ptolemæus ad ætatem perfectam perueniret. Et ita per summam fraudem & tyrannidem cepit nōnullas ciuitates, contendens totum sibi regnum vsurpare. At belligerant cum eo duces Aegypti: sed fuerunt ab eo superati.

¶ *Post amicitias.* Nā inierūt fœdus, quod Antiochus fregit, vtens fallacijs ac dolis: & ita sensim totum obtinuit regnū: in quo occupauit tyrannidem, & crudelissimum exercuit dominatum. Bellū intulit quiescētibus, vt eorū veteres illibatasq; diuitias in profundū libidinū suarū gurgitem profunderet. Ideo dicitur, rapinam, & prædam, & diuitias eorū dissipaturus. At postea omnes has opes, & quod maius est, animā amisit. Quid prodest homini, inquit Christus, si mundū vniuersum lucretur, animæ verò suæ detrimentū patiatur? Qui in altum ruit fluuiū, in quo est firma quædā ac magna arbor, si fluctibus rapt⁹ eam reliquerit, & ad vmbra

brā eius confugerit, facilè obruetur: at si spreta vmbra amplex⁹ fuerit arborē, incolumis euadet. Ita qui in huius vitæ flumine volutatur, debet veras querere diuitias, quæ per firmā virtutis arborē significatur, easq; fortiter amplexari: & fallaces mūdi diuitias similes vmbre euanescenti contēnere, vt ab interitu & vndarū impetu liberetur, vitamq; immortalē consequatur. De mūdi enim opibus dictum est capite quinto Sapientia: Transferunt omnia illa sicut vmbra.

¶ *Cōtra firmissimas cogitationes inibit.* Subaudi consilium. Ac si dicat: Capiet Antiochus consiliū aduersus firmissimas cogitationes sapientiū Aegypti. Hoc narrat fuisse Suctorius: quem in huius loci explanatione sequitur Porphyrius: à quibus in hac historia nō discrepat Hieronymus. Potest hoc ita explanari. Cōtra munitissimas vrbes inibit cogitationes: & de earum expugnatione cogitabit: easq; obtinebit. Et hoc vsq; ad tempus, nō semper: quia inde expelletur. Theodotio vertit: Super Aegyptum cogitabit cogitationes suas. Pagninus verò: Contra munitiones cogitabit cogitationes suas.

¶ *Et concitabitur fortitudo eius, et cor eius aduersum regē Austri in exercitu magno: et rex Austri prouocabitur ad bellū multis auxilijs, et fortibus nimis: et non stabit: quia inibunt aduersus eum cōsilia. Et comedentes panē cū eo conterēt illū: exercitusq; eius opprimetur: et cadent interfecti plurimi. Duorum quoque regū cor erit, vt male faciāt: et ad me sam vnā mendacium loquetur: et nō proficient: quia adhuc finis in aliud tēpus. Et reuertetur in terrā suā cū opibus multi: et cor eius aduersum testamentū sanctū: et faciet, et reuertetur in terrā suā. Statuto tēpore reuertetur, et veniet ad Austrū: et nō erit*

priori

Mat. 16.
Mar. 8.
Luc. 9.
Similitudo.

priori simile nouissimū. Et ueniet super eum
 triones, & Romani: & percutietur, & reuer-
 tetur: & indignabitur cōtra testamētū sanctua-
 rij, & faciet. Reuerteturq; & cogitabit aduen-
 sum eos, qui dereliquerūt testamētū sanctua-
 rij. Et brachia ex eo stabūt: & polluent san-
 ctuariū fortitudinis: & auferetur iuge sacrifi-
 cū: & dabūt abominationē in desolationē. Et
 impij in testamētū simulabūt fraudulēter: po-
 pulus autē sciēs Deū suū obtinebit, & faciet.
 Et docti in populo docebūt plurimos: & ruēt
 in gladio, & in flāma, & in captiuitate, & in
 rapina dierū. Cūque corruerint, subleuabū-
 tur auxilio paruulo: & applicabuntur eis plu-
 rimi fraudulēter. Et de eruditis ruēt, ut cōfren-
 tur, & eligātur, & dealbentur usque ad tē-
 pus presinitū: quia adhuc aliud tēpus erit. Et
 faciet iuxta uoluntatē suam rex, & eleua-
 bitur, & magnificabitur aduersus omnem
 Deum: & aduersus Deū deorū loquetur ma-
 gnifica, & dirigitur, donec compleatur iraci-
 dia: perpetrata quippe est definitio.

Et concitabitur fortitudo eius. Nimirum
 Antiochi Epiphanijs regis Syriæ. Et cor-
 eius aduersus regem Austri: hoc est ad-
 uersus Ptolemæum regē AEgypti. Vi-
 res intendet aduersus illum.

Et rex Austri. Hoc est Ptolemæus Phi-
 lometor AEgyptiorū rex prouocabitur
 ad belligerandum cū Antiocho illustri,
 aduersus quem parabit ingentes copias.
 Sed nō stabunt: id est, nō obtinebūt victo-
 riam: quia multi ex AEgyptijs decepti
 promissis ac dolis Antiochi repudiatis
 cōsilijs virorū bonorū à Ptolemæo rege
 suo defecerūt: & de ipsius perniciē cogita-
 rūt. Ideo ait: Quia inibunt aduersus eum
 cōsilia: scilicet famuli & familiares ei: de
 quibus ait statim. Et comedētēs panē cū
 eo cōterēt illū. Eum enim proditores illi
 per insidias & summū scelus tradiderunt.

Qua de re uide Comestorem in historia Comest
 scholastica. c. 12. historię Danielis. Come-
 dere panē cum aliquo est illo familiariter
 uti: ut Iob. c. 42. Comederunt cū eo panē Iob. 42.
 in domo eius. Idē est capere cibū cū ali-
 quo: ut psalmo. 54. Tu uerò homo vnani Psal. 54.
 mis, dux meus, & notus meus, qui simul
 mecum dulces capiebas cibos. Queritur
 Dauid psalmo illo insidias sibi esse factas
 ab homine secū summa familiaritate cō-
 iūcto. Absalō inuitauit ad cōuiuū Amnō 2. Re. 13.
 fratrem suū, & ibi ei ferro uitā eripuit. Sed 2. Re. 18.
 postea infelici & ærūnosa morte extre-
 tremū uitę diē confecit. Eodē modo Zā-
 brus regē suū Elā priuauit uita, sed postea 3. Re. 15.
 seipsum coniecit in ignē, & flāmis mise-
 rē flagrauit. Idē accidit ijs, qui regi suo
 Ptolemæo perniciē machinati sunt: nam
 postea suæ impiæ mutationis pœnas lue-
 rant. Quemadmodū arbores cum tēpo-
 re mutant folia, & causā ueris ac hyemis
 quędā amittunt, & alia sumunt: sic mul-
 ti pro temporum uicissitudinibus ac uari-
 etatibus mutant uoluntates atq; amicitias,
 alias repudiantes, alias contrahentes.
 Seruiunt temporari, non rationi, sine
 firmitudine, sine constantia. At uiri iusti
 cum palmis, quibus folium nunquā de-
 cidit, comparantur. Id intuens animo
 Dauid canebat psalmo. 91. Iustus ut pal-
 ma florebit. Et psalmo. 11. Erit tanquam
 lignum, quod plantatū est secūs decursum
 aquarum, quod fructum suum dabit in
 tempore suo: & folium eius non defluet.
 Qui iustitia & pietate præditus fuerit,
 uirescet perpetuū, semper erit idē, nul-
 los unquam uentus formidabit.

Ad mensuram unam mendacium loquuntur.
 Conciliabuntur inter se, sed insidias
 sibi uicissim parabūt, quia fictū san-
 cient foedus. Comedēt simul, & in mēsa

alter alterum vltro citroque fallit. Nulla erit inter eos fida pax, nulla vera concordia: omnia erunt fucata, fraudibusque plena. Vterque cogitabit de alterius exitio: sed neuter poterit alterum penitus delere: quia adhuc finis in aliud tempus: Hoc est, quia nondum venit tempus, quo alter alterum euertat.

¶ Reuertetur in terram suam. Subauditur Antiochus Epiphanes, qui spoliis Aegypti plenus in Syriam redijt.

¶ Cor eius aduersum testamentum sanctum.

Hoc est, contra Hierosolymam, vbi diuina lex, quae sanctum Dei testamentum dicitur, seruabatur. Cogitabit de Hierosolymae euersione. Pro, aduersum testamentum sanctum: vertunt nonnulli: Aduersus viros foederis sancti.

Hoc est contra Iudaeos, qui legem, quae est foedus Dei & populi, custodiebant.

Testamentum est testatio mentis, & vltima ac suprema morientis voluntas: in quo haeredes instituuntur. Eam ob causam lex Dei dicitur testamentum, quia in ea explicat Deus voluntatem suam, eiusque seruatores aeternae vitae facit haeredes. Pro lege vetere accipitur psal. 77.

Non custodierunt testamentum Dei, & in lege eius noluerunt ambulare. Vbi posterior oratio est prioris expositio. Et psal.

mo quadragesimo nono. Peccatori autem dixit Deus: Quare tu enarras iustitias meas, & assumis testamentum meum per os tuum? Quibus verbis damnat Deus simulatores virtutis: qui vt ait apostolus capite primo ad Titum, Deum verbis confitentur, factis negant. Accipitur etiam testamentum pro euangelio, &

noua Dei lege psal. 110. Memor erit in seculum testamenti sui. Et paulo post: Redemptionem misit populo suo, manda-

uit in aeternum testamentum suum. De illo dixit Deus apud Baruch cap. 2. Statua illis testamentum alterum. Et apud Ieremia. 41. iuxta versionem Septuaginta, quae sequitur apostolus capite 8. ad Heb. Ecce dies venient, dicit dominus, & consummabo super domum Israel & super domum Iuda testamentum nouum. Et idem apostolus capite tertio posterioris ad Corinthios: Idoneos nos fecit ministros noui testamenti, non literae, sed spiritus. Vbi per literam legem veterem significat, per spiritum euangelium. Ac quia testamentum morte testatoris confirmatur, fuit nouum testamentum Christi morte confirmatum. Ideo tenens ipse Christus manibus calicem sui sanguinis dixit discipulis suis: Hic est sanguis meus noui testamenti. Ac si diceret: Hic est verus sanguis meus, quo confirmatur nouum ac aeternum testamentum. Et quia testamentum hoc nunquam irritabitur, nunquam delebitur: sed vigebit, ac durabit memoria omnium seculorum, illudque ipsa aeternitas intuebitur, merito aeternum appellatur. Hac ratione ductus Paulus apostolus capite vltimo epistolae ad Hebraeos: Deus, inquit, pacis, qui eduxit de mortuis pastorem magnum ouium in sanguine testamenti aeterni. De his duobus testamentis veteri ac nouo ait ita idem apostolus capite quarto epistolae ad Galatas. Haec sunt duo testamenta, vnum quidem in monte Sina in seruitutem generans, quae est Agar: Sina enim mons est in Arabia, qui coniunctus est ei, quae nunc est Ierusalem, & seruit cum filiis suis. Illa autem quae sursum est Ierusalem, libera est, quae est mater nostra. Quibus verbis apostolus sensu allegorico discrimen veteris ac noui

Psal. 77.

Psal. 49

Tit. 1.

Psal. 110

Bar. 2.

Ierc. 41.

Heb. 8.

2. Cor. 3.

Mat. 26.

Mar. 14.

Hebr. 11.

Gal. 4.

ac noui testamenti indicant. Nam per
 Gen. 16. Agar ancillam Abrahamæ significatur lex
 vetus in timore & seruitute: & per fi-
 lium eius Ismaëlem populus Iudaicus:
 Gen. 21. Per Sarah verò liberam lex noua in a-
 more, & libertate non carnis, sed spi-
 ritus, & per Isaac filium eius populus
 Christianus. Est autem mons Sina con-
 iunctus cum Hierosolyma, non loco,
 Exod. 19. sed similitudine: quia sicut in Sina la-
 ta est lex Mosaica, ita Hierosolymæ
 Esai. 2. lex euangelica. Ac vt Ismaël fuit spo-
 Gen. 25. liatus, & Isaac bonorum patris heres in-
 stitutus: ita Iudæi in perfidia permanen-
 tes sunt fide, gratia, cæterisque veris bo-
 nis destituti, ærinosi, inglorij, nulla lau-
 de celebrati. Eis dixit Christ⁹ apud Mat-
 thæum. 21. Auferetur à vobis regnum
 Dei, & dabitur gèti facienti fructus eius.
 Christiani verò catholici hoc nomine di-
 gni filij sunt Dei, hæredes testamèti eius:
 de quorum laudibus nulla ætas conti-
 cescet. De illis ait ita capite secundo epi-
 Ephes. 2. stolæ ad Ephesios diuus Paulus: Iam
 non estis hospites & aduenæ, sed estis ci-
 ues sanctorum, & domestici Dei, su-
 perædificati super fundamentum apo-
 stolorum & prophetarum ipso summo
 angulari lapide Iesu Christo. At tempo-
 re Machabæorum, quando id quod hoc
 loco prædixit angelus, euenit, erant mul-
 ti ex Hebræis in Iudæa, qui in virtutum
 actiones incumbabant, & sanctam Dei
 legem seruabant. His intulit acerrimū
 bellum Antiochus Epiphanes, summis
 infinitæ cupiditatis & tyrannidis stimu-
 lis concitatus, vt literæ diuinæ in libris
 Machabæorum memoriæ prodiderunt.
 Id voluit hîc prædicere Dei angelus,
 cum dixit: Et cor eius aduersum testa-
 mentum sanctum.

¶ *Et faciet.* Subaudi multa ibi mala, que
 facere decreuerat. Et reuertetur in terrā
 suam: hoc est in Syriā. Potest hoc ita ver-
 ti: sit confecta re reuertetur ad terrā suā.
 Ad intelligentiam rerum harum lege ca-
 put. 6. libri. 1. Machabæorum.
 ¶ *Statuto tempore reuertetur.* Bis ingressus
 est Antiochus Hierosolymam, vbi ma-
 gna vfus est immanitate & tyrannide;
 multoq; maiore in posteriore expugna-
 tione, quàm in priore. De priore locu-
 tus est proximis verbis paulò ante: nunc
 verò loquitur de posteriore. Est autem
 sensus: Post aliquot annos in tempore
 ad hoc constituto reuertetur Antiochus
 in Aegyptum, sed non spoliabit eam,
 vt fecerat prius. Et vidēs se spe deceptū
 totum furorem conuertet in Iudæam:
 vbi multa efficiet mala.

¶ *Venient super eum trieres & Romani.*
 Hoc est, naues Romanorum. Trieris
 est genus nauis oblongæ, quam alij à
 tribus remorum ordinibus triremem vo-
 cant. Potest verti: Venient super eum
 triremes Romanorum. Cum Antio-
 chus Alexandriam Aegypti obsideret,
 accesserunt illuc duo legati Romani,
 quorum vnus erat Marcus Publius, qui
 ab alijs Popilius appellatur. Hic inue-
 niens illic Antiochum in littore, præce-
 pit ei nomine senatus, vt ab Aegyptijs
 amicis Romanorum discederet. Cui
 autem ille tempus deliberandi postularet,
 fecit legatus in arena orbem seu circulū
 baculo, quem tenebat manu: & circuens
 regē: Senatus, inquit, præcipit, vt prius-
 quàm ex hoc loco exeas, respondeas.
 Tunc ille perterritus: Si hoc, inquit, pla-
 cet senatui, recedendum est: & statim
 Aegyptum reliquit. Historiam hâc nar-
 rat Iustinus libro. 34. & Sabellicus libro

octauo Enneadis quintæ. Meminit eius Iosephus libro. 12. Antiquitatum. Titus etiam Linius ait venisse à Ptolemæo legatos Romæ auxiliū à populo Romano imploratos aduersus hunc Antiochū Epiphane, à quo grauitè premebatur. Itaq; ille destitit ab incepto bello, destitutus expectatione, qua suos ad prædam excitat. Non semper dux daturus est militibus certam spem victoriæ. Nam venator, vt similitudine vtat Xenophontis, si canes hortetur frequenter ea appellatione, qua solet vbi feram aspicit, primò alacriter parent: sed cum eos sæpe fallit spes, postea nec quādo venator videt feram, ad quam eos vocat, ei obediunt. Ita si quis crebras alijs commouerit expectationes bonorum, quas non expleuerit, ne tum quidem poterit illis persuadere, quando eos in spem certissimam adduxerit. Quare nec dux nec pontifex quacunq; leui occasione debent montes aureos promittere: nec velle, vt subiecti obscura spe, & cæca expectatione pendeat, & incerta passim pro certis habeat.

¶ *Et cogitabit aduersus eos, qui dereliquerunt testamentum sanctuarij.* Hoc est, cogitabit de pernicie eorum Iudæorū, qui diuinā legem repudiarunt. Erant Hierosolymæ nonnulli viri iusti, sed multi flagitiosi: ex quibus nonnulli fuerunt patriæ proditores, qui contra diuinam legem incitarunt Antiochum aduersus Hierosolymā: quorū consilio ille venit, & eam ad exitium & vastitatem vocauit. Ac illis fregit fidem, quos vidit patriæ fidem fregisse.

¶ *Et brachia ex eo stabunt.* Hoc est, & turres Hierosolymæ, quæ sunt veluti brachia, vbi sunt vires vrbs, stabunt pro eo. Poteris per brachia milites robustos intelligere.

¶ *Polluent tabernaculum fortitudinis.* Hoc est, inquinabunt templum Dei, in quo colitur Deus, qui est ipsa fortitudo. Ibi enim erectæ sunt aræ idolorum, & effecta sunt alia execranda: vt libro primo Machabæorum diuina testatur scriptura. Ideo sequitur: Dabunt abominationem in desolationem. Solent enim Iudæi idolum appellare abominationem. Ezechiel capite quintodecimo inducit Deum ita loquentem: Pro eo quod sanctum meum violasti in omnibus offensionibus tuis, & in cunctis abominationibus tuis. Vbi Theodoretus per abominationes idola interpretatur.

¶ *Impij in testamentum.* Nonnulli ex perfidis Iudæis simulantes se diuini cultus amore flagrare, populum Iudæorum decipient. Hoc fecit Alcimus, & Menelaus cum alijs: vt capite. 7. libri. 1. Machabæorum memoriæ proditum est.

¶ *Populus autem sciens Deum suū obtinebit, & faciet.* Hoc est, coetus fidelis Iudæorum sciens & colens verum Deum consequetur fortitudinem, & viriliter aget. Hoc dicit propter Machabæos, & alios huiusmodi, qui fide muniti, & virtutum constantia roborati cum hostibus fortiter pugnarunt: & propter Deum suum varios cruciatus æquo animo tulerunt. Lege Machabæorum libros, si hæc voueris perfectè intelligere.

¶ *Ruent in gladio.* Id est, viri pij ac iusti interficientur ferro, exponentur incendio, conijcientur in vincula. Et in rapina dierum. Hoc est, & omnibus diuitijs spoliabuntur diebus multis. Lege quintum caput libri secundi Machabæorum.

¶ *Vt consulentur, & eligantur, & dealbentur.* Hoc est, multis calamitatibus afficietur viri iusti, vt eorum fortitudo, & paciētia, & con-

& constātia, ceteraq; virtutes probentur. Conflabuntur flāmis afflictionū instar aurī in fornace ignis, & puriores reddentur. Hoc accidit viris iustis, iuxta illud Iob ca. 23. Probabit me quasi aurū, quod per ignē transit. Et iuxta illud Sapiētiae capit. 3. Tanquam aurum in fornace probauit illos dominus: & quasi holocausti hostiā accepit eos. Vnde Ecclesiasticus. 27. Vasa, inquit, figuli probat fornax, & homines iustos tēratio tribulationis. Et psalmographus: Probasti cor meū, & visitasti nocte: igne me examinasti. Et alibi: Probasti nos Deus, igne nos examinasti, sicut examinatur argentū. Et Deus apud Zach. 13. Zachariam. 13. Vram eos, sicut vritur argentum: & probabo eos, sicut probatur aurum. Et angelus hoc loco: Vt conflentur, &c. Vide calamitatis vtilitatem. Quod fornax auro, & lima ferro, hoc efficit afflictio viro iusto. Aquarum nomine significantur calamitates: vt psalmo. 68. Intrauerunt aque vsq; ad animā meā. Et psalmo. 143. Libera me de aquis multis. Quibus verbis diuinus vates magnitudinem doloris, & vim calamitatū, quibus penē obrutus fuerat, elegāter describit. At aquae ipsae erant pro muro filijs Israël ad dexteram & ad sinistram, vt capite. 14. Exodi, & 5. Iudith scriptura sancta testatur. Calamitas quae alios laedit, alijs est loco muri, ne laedantur. Obruerunt aquae Aegyptios, & protegēbant Hebraeos. Nam calamitates eos perdunt, qui reiiciunt tolerantiam, eos tuentur, qui eam amplectuntur. Hae sunt aquae Gedeonis, vbi milites probati sunt: qui enim flexerunt genua, fuerunt repudiati: qui verò stantes biberunt, fuerunt electi. Illi reiiciuntur, qui succumbūt calamitatibus, & animum amittunt: illi au-

tem sunt veri milites Christiani à Deo approbati, qui erecto animo bibūt arūnas vitae, & fortitudine ac tolerantia mununtur. Illis fauet Deus, quibus & afflictionem, & patientiam largitur. Capite tertio Amos ait ita Deus: Tātum modo vos cognoui ex omnibus congregationibus terrae: idcirco visitabo super vos iniquitates vestras. Capite. 6. libri. 2. Machabaeorum sunt verba haec: Non sinere peccatoribus ex sententia agere, sed statim vltiones adhibere, magni beneficii indicium est. Et capite quinto Iob: Beatus qui corripitur à Deo. Vnde capite tertio Apocalypsis ait Deus: Quos amo, arguo, & castigo. Et apostolus duodecimo ad Hebraeos: Quē diligit Deus castigat, flagellat autem omnem filium, quem recipit. Ideo ait David psalm. 29. Ira in indignatione eius, & vita in voluntate eius. Quae verba possunt etiam ita verti: Momentum in indignatione eius, & vita in voluntate eius. Calamitas enim qua nos castigat, breuis est, & punctum solum durat: at beneuolentia qua nos prosequitur, perpetua est. Quare calamitas qua affligimur, non est in malis numeranda. Vt cauterium videtur vulnus, cum sit vulneris remedium: ita calamitas videtur malum, cum sit malorū medicina. Contra vero nihil infelicius impiorum felicitate, quae videtur vita, cum sit mors: videtur gloria, cum sit ignominia: videtur denique bonum, cum sit malum. Illa est porta aeterni supplicij, ad quod impij relegantur. At afflictio cum patientia cōiuncta, æquo animo tolerata est porta regni caelorum. De illa scriptum est psalmo. 117. Haec porta domini, iusti intrabunt per eam. De se ipso ait apud Lucā Christus dominus: Oportuit

Chri-

Luc. 14. Christum pati, & ita intrare in gloriam
 Aët. 14. suam. Et eius discipuli in Actis apostolo-
 rum aiūt: Per multas tribulationes oportet nos intrare in regnum cœlorū. Hæc est causa, quare Deus viros pios ac præcellentes, amplissimis virtutū ornamentis excultos, per varios casus plerunq; & per acerbas calamitatum angustias ad vitam solet ducere immortalē: hominibus autem teterrimis, scelerumque labibus notatissimis res secundas, & ad voluntatē fluentes, ad breue tēpus cōcedit. Quē admodum peritus colonus teneras arbores, & adhuc imbecillas rigat ac fouet, adultas autē ac firmas relinquit: sic Deus infirmos fragilesq; homines rebus prosperis recreat & reficit: eos autē qui sunt fortitudine & firmitate robusti, permittit angī calamitatibus, & in gemitu ac ærumnis versari. Eam ob causam ait
 Mat 5. Christus dominus: Beati qui lugēt, quoniam ipsi consolabuntur. Beati qui persecutionem patiuntur propter iustitiam, quoniam ipsorum est regnum cœlorū.
 Luc. 6. Filij Israēlis in AËgypto premebantur lateribus faciundis: lateres autem ex terra sunt, re vili & abiecta. At capite. 24. Exodi ait Moses, septuaginta de senioribus Israēlis vidisse Deum super opus lapidis sapphirini: pro quo alij vertūt, opus lateris sapphirini. Lateres qui contempti pro nihilo putantur, sunt sapphiri pretiosi. Ita afflictiones quibus viri iusti premuntur, quas stulti homines sordidas esse & abiectas existimant, & in malis numerandas, viri sapientes eximias atque pretiosas iudicant, & in numero bonorū reponendas. Præsertim cū in oblectationes conuertantur. Ita enim ait Christus Deus noster apud Ioānem. 16. Mū-
 Ioan. 16. dus gaudebit, vos verò contristabimini:

Similitudo.

sed tristitia vestra conuertetur in gaudiū. Eam ob causam illustres beatosq; possumus appellare Machabæos, ceterosq; Israëlitas, de quibus hīc loquitur angelus: qui pro Deo suo acerbissimas molestias alacri animo tulerūt, quibus puriores effecti nomen suum immortalitati commendarunt. Nihil enim magis conducit ad eximiæ virtutis gloriam illustrandā, quàm calamitas ipsa.

¶ *Vsq̄ ad tempus præfinitum.* Hoc est, in hac vita: quia altera est, vbi viri pietate atque iustitia præstantes requiescunt.

¶ *Et faciet iuxta volūtatē suā rex.* Subauditur Syriæ, qui faciet omnia pro libidine sua. Hic Antiochus Epiphanius incredibili superbia inflatus, extolletur aduersus Deū. De hoc Antiocho interpretatur Chrysostomus hūc locū sermone. 2. aduersus Iudæos. At Hieronymus explanat eum de Antichristo. Et vterq; rectè recipit enim ambas has expositiones. Hieronymum sequitur Prosper Aquitanicus libro de promissionibus part. 4. cap. 9. De Antichristo ait ita apostolus cap. 2. epistolæ. 2. ad Thesalonicenses: Filius perditionis, qui aduersatur, & extollitur supra omne, quod dicitur Deus, aut quod colitur: ita vt in tēplo Dei sedeat, ostendens se tanquam sit Deus. Quæ verba cum sequentibus hoc loco coherant.

¶ *Aduersus Deū deorū loquetur magnificē.* Hoc est superba, ferocia, & execranda loquetur aduersus summū Deū. Vt dicim⁹ Canticū cāticorū, & regē regū, & alia huiusmodi, vt eorum præstantiā significemus: ita dicimus Deū deorū, vt summū ac supremum Deum ostēdamus. Vnde psalmo. 49. Deus deorum dominus locutus est: & hoc loco: Deum deorum.

¶ *Et dirigetur, donec compleatur iracundia.*

Id est,

Id est, & prosperè aget, rebusque secundis potietur, donec consummetur Dei iracundia in populum, & in ipsum Antiochū. Nam populus fuit mirum in modū vexatus: & ipse Antiochus mortuus est infeliciter, summis cruciatibus, acerbissimis doloribus, ignominiosis opprobrijs affectus. De eius corpore scaturiebāt vermes, tātusq; foetor exhibat, vt exercitus eum ferre non posset. Mortuus est peregrè in montibus, omni solatio destitutus. Lege caput nonum libri secūdi Machabæorum, vbi omnia hæc & alia copiosè videbis. Capite etiā. 6. libri. 1. Machabæorū narratur miser eius interitus, quem ipse perspiciens, cū iam mortē visceribus conceptam teneret, hæc verba emisit: Reminiscor malorum, quæ feci in Ierusalem, vnde abstuli omnia spolia aurea, & argentea, quæ erant in ea. Et misi auferre habitantes Iudæā sine causa. Et ecce perco tristitia magna in terra aliena. Hæc ibi. Potest hoc ita explanari. Tanta crudelitate dirigetur & concitabitur Antiochus, vt eius iracundia ascendat ad summum: nō poterit eius furor amplius procedere: erit eius ira in supremo fastigio collocata.

¶ *Perpetrata quippe est definitio.* Id est, definita nanque est constitutio apud præscientiam Dei. Ac si dicat: Ita fiet hoc: nam sic decreuit Deus.

¶ *Et Deum patrū suorū non reputabit: & erit in concupiscentijs sœminarum: nec quæquam Deorum curabit, quia aduersum vniuersa consurget. Deum autē Maozim in loco suo venerabitur: & Deum quē ignorauerūt patres eius, colet auro & argento, & lapide pretioso, rebūque pretiosis. Et faciet, vt muniat Maozim cum Deo alieno, quem nō cognouit: & multiplicabit gloriam, & dabit eis*

potestatem in multis, & terram diuidet gratuito. Et in tempore præfinito præliabitur aduersus eum rex Austris: & quasi tempestas veniet contra illum rex Aquilonis in curribus, & in equitibus, & in classe magna: & ingredietur terras: & conteret, & pertrāsiet. Et introibit in terram gloriosam: & multi corruent. Hæc autem sola saluabuntur de manu eius Edom, & Moab, & princeps filiorum Ammon. Et mittet manum suam in terras, & terra Aegypti non effugiet. Et dominabitur thesaurorum auri, & argenti, & in omnibus pretiosis Aegypti. Per Libyam quoque & Aethiopiā trāsibit. Et sanabit eum ab Oriente, & ab Aquilone. Et veniet in multitudine magna, vt cōterat & interficiat plurimos. Et figet tabernaculum suum Apadno inter duo maria super montē inclytum & sanctum: & veniet usque ad summitatem eius: & nemo auxiliabitur ei.

¶ *Et Deum patrū suorū non reputabit.* Ab Antiocho transit ad Antichristum, cuius ille vmbra gessit. Est enim mos sanctæ scripturæ ab vno ad alterū transire. Cū Esaias capite quadragesimo quinto loqueretur de Cyro, quem Hebræorum vocauerat liberatorem, statim raptus spiritu confert sermonē ad Christum mundi liberatorem: de quo multa dicit, quæ Cyro nullomodo possunt conuenire. Ita enim ait: Hæc dicit dominus regi meo Cyro. Et interpositis quibusdam ait: Non est absque te Deus: verè tu es Deus absconditus, Deus Israël saluator. Vbi aspicias Christum verè esse Deum, sed absconditum ob assumptæ humanitatis mysterium. Ideo eum Iudæi non cognoscebāt: erat enim diuinū numen in humanitate absconditū, & humano corpore opertum. Intuearis igitur Esaiam de liberatore terreno ad di-

ad diuinum transferre sermonem. Eodem modo diuinus psalmographus psalmo. 71. vbi describit magnificentiam, iustitiam, & felicitatem regni Salomonis, multa inserit, quæ soli Christo Deo nostro conueniunt, cuius ille imaginem gerebat. Postquam enim dixit: Deus iudicium tuum regi da, & iustitiam tuam filio regis: vbi per regem & filium regis Salomon significatur, subdidit: Permanebit cum sole & ante lunam in generatione & generationem. Hoc est, durabit rex hic, quandiu sol & luna luce sua omnia lustrabunt. Erit rex sempiternus, cui nulla ætas est finē allatura: Et paulò post: Adorabunt eum omnes reges terre, omnes gentes seruient ei. Quæ verba nec Salomoni, nec cuiquam alij præter Deū possunt vllō modo conuenire. Esaias etiā capite. 14. loquēs de rege Babylonis ait: Quomodo cecidisti de cælo Lucifer, qui mane oriebaris? De superbo Nabuchodonosore transfert sermonem ad superbum Luciferum, qui cecidit è cælo. Similiter Ezechiel capite. 28. sub persona regis Tyri de eiusdem angeli loquitur occasu. Et idem capite. 38. vaticinās de Gog & Magog multa dicit, quæ tantum Antichristo, eiusq; sectatoribus cōueniunt, cum per Gog principem Gotorum, & per Magog ipsos Gotos viri magni interpretetur. Goti enim, vt Paulus Orosius, Eutropius, Blondus, Leonardus Aretinus, & alij scriptores narrant, vastarunt Italiam, Galliam, Hispaniam, & magnam Africæ partem. Insuper Romam caput orbis, antiquitatum monumentis ornatam, corporibus beatorum apostolorum Petri & Pauli munitam, infinitis sanctorum venerandis reliquijs refertam, cuius episcopus est pō-

Psal 71.

Esai. 14.

Ezec. 28

Ezec. 38.

Oros.
Eutrop.
Blond.
Leonar.

tifex maximus, Iesu Christi vicarius, totius ecclesiæ caput & pastor, euerterunt, & multas alias celebres vrbes ad exitiū & vastitatem vocarūt. Ita capite hoc, vbi angelus multa de Antiocho Epiphane impio Syriæ rege vaticinatus est, ad aliū se confert tyrannum, nimirum ad Antichristum, de quo multa prædicit, quæ ei potius quàm Antiocho conuenire videntur. Et quia Antichristus futurus est ex genere Hebræorum, appellantur patres eius Abraham Isaac & Iacob, & viri alij illustres veteris testamēti, qui verum Deum coluerunt: quem ille despiciet, & pro nihilo putabit. Ideo ait: Et Deum patrum suorum non reputabit.

¶ *Et erit in concupiscentijs sceminarum.* Id est venereis voluptatib⁹ vtetur: erit obscenarum libidinū cupidissimus. Quidam vertunt: Et non erit in concupiscentijs sceminarum. Hoc est, simulabit castitatem, & animi candorem, vt facilius possit simulatione hac homines decipere. Ex Hebraico vtrunque potest depro-mi: nam negatio quæ est in prima annū-tiatione, potest extendi ad secundam: vt sit sensus: Deum patrum suorum nō curabit, & non erit in concupiscentijs sceminarum. Et ita negatio cadit super totam orationem. Potest tamen referri ad solam vnam partem: nam re ipsa in Hebraico non est negatio nisi in prima parte: secunda autem legitur affirmatiuè: Et erit in concupiscentijs sceminarum. Ac ita transfert & multò rectius Latinus no-ster interpres.

¶ *Quia aduersum uniuersa consurget.* Nul-lum Deum colet, sed in omnes inuehetur, quia omnibus se præferet: seq; pro Deo coli iubebit. Id facturus est Antichristus, vt hoc loco ait Hieronymus, &

post

Haymo post eum Haymo & Beda in Apocaly-
Beda. psim. Ac & verum Deum, & falsos des-
piciet, prater Maozim, quem occultè
habet: cuius vi & potestate mirabi-
lia ac prodigia edet. Hic Maozim est
diabolus quidam hoc nomine vocatus:
quem Antichristus occultè colet, cui se
committet & tradet. Etsi Antichristus
daturus est operam enixè, vt ipse pro
Deo colatur, hunc tamen dæmonem
veneraturus est, & clam culturus. Mao-
zim idem est quod præsidia, fortitudi-
nes, & arces. Eam ob causam venera-
bitur hunc dæmonem, vt eius auxilio
gentes decipiat, & capiat, seque Deum
constituat. Hæc Antichristo congruere
videntur, nõ autem Antiocho, qui deos
gentium colebat: & idola patrum suo-
rum venerabatur.

¶ Et faciet, vt munit Maozim cū Deo alieno. Idest, hoc faciet, vt munit ar-
ces hoc Deo alieno: colet enim illum
in arcibus & locis munitis. Itaque Mao-
zim quia ante pro Deo accipiebatur, mo-
dò pro arcibus accipitur. Potest etiam
hoc loco accipi pro Deo illo, vt sit sen-
sus: Hoc faciet Antichristus, vt munit
se Deo Maozim, qui ideo vocatur alie-
nus, quia non est verus Deus, sed dæmõ:
quem patres eius non coluerunt. Sequi-
tur: Quem non cognouit. Hoc est,
quem antea non nouerat. Quidam co-
dices habent: Quem cognouit. Hoc
est, quem familiariter cognosceat, & pro
Deo approbabit.

¶ Multiplicabit gloriam. Subaudi sibi: er-
rit enim propriæ gloriæ cupidissimus.
At Christus dominus ait apud Ioan-
nem octauo: Ego non quero gloriam
meam. Vel multiplicabit gloriam alijs.
Antichristus enim auget gloriam, fal-

sam quidem & inanem, illis, qui ipsum
sectati fuerint, quibus multis in rebus da-
bit aduersus viros pios & iustos potestatem.
¶ Et terram diuidet gratuito. Et distribuet
eis terram gratis. Alij vertunt: Terram
pretio distribuet. Hoc est loco pretij.
Ac si dicat: Dabit sectatoribus suis opes
& dignitates: & nonnullis loco pecu-
niarum dabit terras, prædia, & agros.
Pro quo Theodotio aperte transfudit: *Theod.*
Et terram diuidet in donis. Ac ita ea-
dem manet sententia cum superiore, li-
cet verba diuersa videantur. Antichri-
stus promittit ac dat suis terram: Chri-
stus autem Deus noster suis cælum. An-
tichristus promittit vitam temporalem,
Christus aternam. Vade, inquit Christus, *Mat. 19.*
vende omnia, quæ habes: & da pauperi- *Luc. 18.*
bus, & habebis thesaurum in cælo: & ve- *Mat. 5.*
ni, & sequere me. Et alibi: Beati pauperes *Mat. 5.*
spiritu, quoniam ipsorum est regnum
cælorum. Et paulò post: Merces vestra
copiosa est in cælis. Et alibi: Sequuntur
me: & ego vitam aternam do eis.

¶ Et in tempore presinito. Seu constitu-
to. Ac si dicat: & tandem. Quidam hoc
intelligunt de Antiocho, & de quodam
prælio regis Ægypti contra illum. Alij
verò de Antichristo, qui Ægyptum profligabit.
Etsi possit intelligi de vtroque, ta-
men præcipuè de Antichristo intelli-
gitur, cuius, vt diximus, Antiochus umbrã
gessit. Ita Hieronymus, & doctores alij *Hieron.*
catholici interpretantur.

¶ Et introibit in terram gloriosam. Ex
Hebraico potest verti: Et inuadet in ter-
ram desiderij: hoc est desiderabilem &
gloriosam. Intelligit Iudæam, quæ glorio-
sa dicitur ob amoenitatem & fertilitatem: &
ob Dei templum & cultum, & diuinos va-
tes: sed præcipuè propter redemptionis

humanæ mysteria per Christum Deum nostrum. Et multi corruent, nimirum tempore Antiochi, quando non solum multi homines, sed multæ regiones ab eo profligabuntur. At multo plure tempore Antichristi.

¶ Haec autem sola saluabuntur de manu eius.

Haec autem regiones tantum euadent ex Antiochi potestate: festinans enim aduersus Ægyptum has gentes non tanget, nimirum Idumæos, Moabitas, & magnates Ammonitarum. Hi etiam ex Antichristi euadent immanitate: quia tunc illarum regionum incolæ erunt verè Christiani, iustitia, pietate, fortitudine, cæterisque virtutibus muniti. Vel erunt tot flagitijs contaminati, tot sceleribus imbuti, vt nolit eos Antichristus attingere, quod eos in ære dæmonis certissimos esse credat, eiusque vinculis fortiter alligatos. Potest hoc ita etiam intelligi: Qui ad mōtes fugerint, cuiusmodi sunt deserta Moab, Idumææ, & Ammon, & valles contempserint, hoc est, qui mundi voluptates & illecebras reliquerint, & ad virtutum montes ascenderint, nō cadēt in retia Antichristi: sed ab eius fallacijs, blanditijs, & minis eripientur. Huic loco videtur conuenire, quod Ioannes capite Apocalypsis. 12. de muliere scribit à facie draconis in solitudinem fugiēte, vbi habebat locum paratum à Deo.

¶ Per Libyam quoque & Æthiopiā trāsibit. Has duas regiones sibi subiiciet.

Plinius. Libya, teste Plinio in prologo libri quinti est Africa tertia pars orbis, cōtinēs Æthiopiā. Sed hoc loco accipitur pro Ma-reotica, parte illa Africae, quæ teste Plinio capite. 6. libri quinti est proxima Ægypto, ab Æthiopia distincta. Hieronymus duas etiam Libyas ponit, vnā Cyrenai-

cam: de qua scriptum est. 2. Actorum capite: Et partes Libyæ, quæ est circa Cyrenem: & alteram generalē. Huius Libyæ ab Æthiopia diuisę meminit Ezechiel capite trigesimo, & trigesimo octauo: Ieremias. 46. Nahum tertio. Vide Raphaelem Volaterranum libro geographiæ vñ decimo. Æthiopia ab Indo flumine confurgit, in mari Oceano ad Occidentem finitur: & sub solis ardore iacet. Vide Ptolemæum libro quarto capite. 7. & Plinium libro quinto capite. 8. Eius mentionem facit Esaias capite vñdecimo, Ezechiel. 29. & 30. Amos nono, Nahum tertio. Sophonias secundo. Dicitur Hebræicè Cus, hoc est nigredo. Vnde Cusi idē est quod Æthiops, seu niger: quod vocabulū non solum ad corpus, sed ad animū refertur. Ille enim vocatur niger seu ater, qui est sceleribus imbutus, & pestilentibus moribus contaminatus. Vnde Horatius poëta: Hic niger est, hunc tu Romane caueo. Hac ratione ductus Dauid vocat Saulem Cusi in psalmi septimi inscriptione, cum ait: Psalmus Dauid, quē cantauit domino pro verbis Cusi filij Iemini. Vocat illum filium Iemini, quia in eius familia natus est: & Cusi propter eius odium, quo ipsum Dauidem prosequabatur. Cum tyrannus ille inuidiam conflaret in Dauidem, quem innocentē ad crudelissimam cædē falsis criminibus vocabat, purgauit se Dauid psalmo illo, implorans diuinam iustitiam aduersus Saulis immanitatem. Non me fugit, Basilium magnum: Ioannem Chryso-stomū, Theodoretum, Euthymium, Augustinum Aurelium, Rufinum Aquileiensem, Augustinū Eugubinum, Cassiodorū, & Remigiū referre hūc titulū ad Cusi Architem cōtra Absolonis & Achitophelis perfi-

Aët. 2.

Ezec. 30. & 38.

Iere 46
Nahū 3.
Volate.

Ptolem.
Plinius.

Esai. 11.
Ezec. 29
& 30.

Amos. 9
Nahū 3.
Soph. 2.

Horati.

Psal. 7.

Basilius
Chryso.

Theod.
Euthy.
August.

Eugubi.
Cassio.
Remig.

perfidiam: de qua loquitur scriptura ca-
 1.Re.17. pite decimosextimo libri secundi Regū.

At ego alios sequor, qui illum de Saule
 interpretantur. Fuit enim Saul filius Ie-

1.Reg.9. mini de tribu Benjamin, vt ipse capite
 nono libri primi Regum testatur. Ille

autem Cusi, qui Achitophelis consiliū
 repudiavit, erat filius Arachitæ, non au-

Felix. tem Iemini. Eam ob causam Felix Pra-

tenfis in hoc titulo pro filio Iemini ver-

tit, stirps Béiamī. Solet enim diuina scri-

ptura, eos qui à Benjamin ducunt origi-

Ionath. nem, filios Iemini appellare. Deinde vir
 ille libri primi Regum vocatur Chusai

Hebraicè, hic autem Cus, non Chusai.

Veram esse hanc de Saule explanationē
 indicat Ionathas paraphrastes Chaldai-

cus ita habens: Pro interitu Saul filij Cis
 de tribu Benjamin. In ea sententia sunt

multi ex Hebræis: ex Latinis autē sunt
 diuus Hieronymus, Iacobus Christopo-

litanus episcopus, Raynerius Snoygou-

danus, Fraciscus Vatablus, Isidorus Bri-

xianus, Antonius Flaminus, Matthias

Bredembachius, Cornelius Iansenius, &
 alij: qui hanc septimi psalmi inscriptio-

nem ad Saulem referendam arbitrantur.

Hic appellatur Cusi, hoc est Æthiops, à
 Cus, quod nomen significat Æthiopiā,

de qua hoc loco loquitur Daniel.

¶ *Et fama.* Subaudi bellorum: vel viro-
 rum virtute præstantium ei obedire no-

lentium, illum terrebit.

¶ *Figet tabernaculum suum Apadno inter
 duo maria.* Apadno significat folium suū:
 nam apad idem est quod folium, no-

idem est quod suum. Significat etiam
 Apadno palatium suum. Sensus est: An-

terraneum ad Occidentem. Existimant
 nonnulli Apadno esse, nomen proprium
 loci iuxta Nicopolim, quæ olim vocaba-
 tur Emaus: vbi aiunt Antichristum col-
 locaturum esse tabernaculum suum.

¶ *Super montem inclytum & sanctum.* In
 hoc monte figet Antichristus taberna-

culum throni sui. Porphyrius existimat Porph.
 hunc montem esse in Perfide, vbi ido-

la colebantur: in quo ait Antiochum è
 vita migrasse. Sed hoc planè falsum est:

nam nec in Perfide huiusmodi mōs est,
 nec cosmographi illum ibi ponunt: nec

sanctus Dei angelus erat eum ob idolo-
 rum cultum inclytum ac sanctū vocatur-

us. Diuus Hieronymus & alij eximij Hieron.
 scriptores per hunc montem, quo Anti-

christus ascensurus est, intelligunt mon-
 tē Oliuetum seu oliuarum iuxta Hiero-

solymā. De eo id potest intelligi, quod
 ait Esaias. 25. Præcipitabit in monte isto

Esai. 25. faciem vinculi colligati super omnes po-
 pulos. Pro quo Aquila vertit: faciem te-

Aquila. nebrarū super omnes populos. Et Sym-
 machus: faciem dominatoris, qui do-

Symm. minatur super omnes populos. Per hunc
 dominatorem intelligunt nonnulli An-

Antichristum, quem aiunt esse in mōte Oli-
 ueto interficiendum. De illo ait in secun-

da ad Thessalonicēses epistola diuus Pau-
 2. Thez. lus capite secundo: Tunc reuelabitur ille
 iniquus, quem dominus Iesus interficiet

spiritu oris sui, & destruet illustratione
 aduentus sui eum, cuius est aduentus

secundū operationem Satanæ in om-
 ni virtute, & signis, & prodigijs menda-
 cibus. De eo supradictum fuit capite se-
 ptimo: Sine manu conteretur. Hic est
 impius ille, quem Christus Deus no-
 ster est interfecurus: de quo ait capite. 11.
 Esaias: Spiritu labiorum suorum interfi-
 ciet

ciet impium. Ascēsurus est Antichristus ad montem Oliuetum, vt aiunt, & ibi est interficiendus, vt inde è vita infelicitate excedat, & ad inferos descendat, vnde Christus feliciter ascendit in cœlos: inde relegetur ad æternam pœnam, vnde Christus ascendit ad æternam gloriã. Eam ob causam appellat angelus hoc loco Oliuetum montem inclytum & sanctum, quia ex eo ascendit Iesus Christus in cœlum, vt. i. Actorum capite memorie proditum est. Mons hic Oliuarũ est ad Orientem Hierosolymæ, in quo vltima domini vestigia humi impressa tẽpo re diui Hieronymi, vt ipse testatur in libro de locis Hebraicis, monstrabantur. Cumque eadem terra cotidie à fidelibus hauriretur, nihilominus eadem sancta vestigia pristinam figuram omnino recipiebant. Erant in medio ecclesiæ, que ibi pulcherrima circulari forma ædificata est: in cuius fastigio erat patens apertumque foramen, quod dicunt propter dominici corporis transitum nunquam potuisse contegi, & in testudinem reduci: sed semper à terra vsque ad cœlum apertum permansisse. Hæc diuus testatur Hieronymus. Propter hæc mysteria, & alia, quæ in monte illo sunt edita, merito inclytus ac sanctus nuncupatur.

¶ *Et nemo auxiliabitur ei.* Relinquetur à suis, & virtute diuina interficietur. Appellatur Antichristus in diuinis literis percussor, contemptibilis, Gog, bestia, mercenarius, persecutor, iniquus, superbus, aduersarius, proditor, fur, pseudo propheta, immundus, impius, pastor stultus, idolum, abominatio desolationis, speculator cæcus, fraudulentus, inimicus, filius perditionis, ho-

mo peccati. Ei euenient, quæ diximus. Sed quia hæc, & alia huius capitis verba quæ nos de Antichristo explanauimus, vt potuimus, aliam fortasse explanationem possunt recipere, & nos de multis quæ futura sunt, incerti sumus, suum cuique iudicium, & liberam eligendi atque interpretandi facultatem relinquimus: dummodò nemo quicquam bonis moribus, sanctæque ecclesiæ Romanæ repugnans interpretetur. Id enim quod diximus montem inclytum & sanctum esse montem Oliuetum, non est perspicuum, nec omnino certum. Nam per illum fortasse intelligitur mons Sion, aut mons Caluarie, aut mons Moria, qui hos montes continet & complectitur: aut aliquis alius. Est enim Moria mons ille magnus, vbi est Hierosolyma, in quo sunt multi montes, quorum quilibet proprio ac singulari nomine nuncupatur. In monte hoc Moria situm fuit templũ Salomonis, vt indicat scriptura capite tertio libri secundi Paralipomenon his verbis: Cœpit Salomon ædificare domum domini in Ierusalem in monte Moria. In eo monte aiunt viri doctissimi vidisse Iacob scalam stantem super terram, tangentem cœlos: & antea Abraham auum eius erexisse arã, vbi immolaret filium suum, pro quo arietem immolauit. Nam vbi vulgata nostra editio habet, dixisse Deũ Abraham: Tolle filium tuum vnigenitum, quem diligis, Isaac, & vade in terram visionis: atque ibi offeres eum in holocaustum super vnum montium: quem monstrauero tibi: Pro in terram visionis, est in Hebraico, in terra Moria. Pro quo Septuaginta verterunt: In terrã excelsam. Et ita legit Origenes, & Chryso-
Origen.
Chryso.

Hieron. ris Græcis: & ex Latinis Hieronymus in tractatione traditionum Hebraicarum.
 Aquila. Aquila pro terra Moria transtulit terram lucidam: Symmachus terram visionis: alij myrrham domini. Omnia enim hæc vocabulo hoc Moria significatur. Ac quia templum erat in vrbe, vrbs autem in latere montis, & Abraham sacrificauit super montem, hoc est in fastigio montis, eius autem fastigium est mons Caluarie, aiunt magni viri fuisse in monte Caluarie aram illam erectam, vbi aries fuit pro Isaac immolatus. Hæc erat veterum Hebræorum traditio, vt diuus refert Hieronymus in commentarijs in euangelium Marci, capite quindecimo. Et ex conſequenti in eodem monte Caluarie vidit Iacob ſcalã Deũ continentem: quæ crucem vbi Chriſtus pependit, vt diuus ait Auguſtinus, adumbrabat: quæ in terra fixa cœlum aperiebat. Crux enim Chriſti eſt glorioſa ſcala, qua aſcendimus ad gloriam immortalẽ: quæ nobis cœlum antea clauſum mirabiliter aperuit. Eam ob cauſam voluit Deus, vt ſcala illa in eodem loco appareret, vbi poſtea crux ipſa, quæ per illam deſignabatur, figenda erat. Eodem modo decebat, vt in loco illo erigeretur altare, vbi Iſaac, qui gerebat vmbra Chriſti, immolaretur: vbi poſtea in crucis ara ipſe Chriſtus erat immolatus. Fuit enim in Golgotha, hoc eſt in loco Caluarie crucifixus. Fuiffe autem Chriſtum deſignatum per Iſaac indicat ſcriptura dicens, promiſſiſſe Deũ Abraham, vt in eius ſemine omnes gentes benedicerentur. Quod diuus Paulus in epiſtola ad Galatas de Chriſto interpretatur. Non in ſeminibus, inquit ille, quaſi in multis, ſed quaſi in vno: &

ſemini tuo, qui eſt Chriſtus. Et in epiſtola ad Hebræos loquens de Iſaac: Vnde, inquit, cum in parabolam accepit: nimirum pater eius. Quid deſignabat Iſaac ligatus in faſtigio montis, niſi Chriſtum crucifixum in monte Caluarie: qui eſt mons viſionis, vbi viſus eſt Chriſtus non ſolum ab illis, qui aderant, ſed etiam ab antiquis vatibus diuino lumine illuſtratis? Illic eum vidit Eſaias ſaucium, percuſſum, cruciatibus confectum, cum hæc voces emiſit: Non eſt ſpecies ei, nec decor: videmus eum, & non erat aſpectus. Quare merito mons ille Moria, hoc eſt mons viſionis appellatur. Eodem capite vigefimo ſecundo Geneſis vbi nos habemus: Vnde vſque hodie dicitur: in monte dominus videbit: habent Septuaginta: Vt dicant hodie: in monte dominus viſus eſt. Nec immerito à Septuaginta terra Moria dicitur terra excelsa, quando quidem in excelsio iugo montis, hoc eſt in loco Caluarie fuit Chriſtus cruci affixus: & in monte illo alta redemptionis humane myſteria per Chriſtum dominum edita ſunt. Iure etiam Aquila terram illam vocat lucidam, ſiquidem ibi lux nũquã apparuit, vt monte ſua hominibus tribueret vitam, eorumque mentes, quæ verfabantur in caligine, cœleſti lumine illuſtraret. Lucida rectè vocatur terra illa, vbi immolatus eſt ille, qui ab apoſtolo appellatur ſplendor gloriæ: quidẽ ſe ait: Ego ſum lux mundi: de quo ait Ioannes euangelista: Erat lux vera, quæ illuminat omnem hominem veniẽtem in hunc mundum. In monte Lucido lux diuina radios admirabiles emiſit: & phoenix vnica flammis diuini amoris incenſa è vita demigrauit. Ibi mortuus &

sepultus est innocens agnus. Quare non
 sine mysterio mons ille Moria myrrha
 1. Tim. 2. domini nuncupatur. Mediator Dei &
 hominum in cruce pendens inter cœlū
 & terram nos patri reconciliauit. Tunc
 aiunt impletum illud fuisse, quod citat
 Ephes. 5. apostolus capite quinto epistolæ ad Ephe-
 sios: Surge, qui dormis, & exurge à mor-
 tuis, & illuminabit te Christus. Quod
 aiunt dictum fuisse Adæ primo nostro
 parenti, qui illic iacebat sepultus, vbi
 affixa fuit crux Christi, cuius sanguis
 per crucem descendens potuit ipsius A-
 dæ caput attingere. Nam Origenes tra-
 ctatione in Matthæum trigesimaquin-
 ta ait delatam ad se fuisse traditionem
 aientem fuisse corpus Adæ ibi sepultū,
 vbi crucifixus est Christus: vt iuxta Pau-
 li sententiam: sicut in Adam omnes
 1. Cor. 15. moriuntur, sic in Christo omnes viui-
 ficentur. Ideoque locum illum appel-
 latum esse montem Caluariae, quod ibi
 caput esset Adæ primi nostri parentis:
 vt qui dormierat, resurgeret per redi-
 tum ad vitam saluatoris, qui ibi è vi-
 ta migravit, & ad vitam redijt. Epipha-
 nius li. 1. aduersus hæreses hæc verba scri-
 pta reliquit: Mirari licet dominum no-
 strum Iesum Christum in Golgoltha
 crucifixum esse, & non alibi, quàm vbi
 corpus Adam iacebat: illic enim sepul-
 tum est. Vnde merito cognomen ha-
 buit Caluariae, quod primi hominis cal-
 uaria, & reliquæ illic essent. Christus
 ergo in ænigmate salutem nostrā ostē-
 dit: cum ibi crucifixus sanguine suo re-
 liquias primi hominis ab initio massæ
 humanæ respergere incepit, vt osten-
 deret nobis resperisionem sanguinis sui
 ad mundationem totius humanæ ini-
 quitatis factam. Quare & hîc imple-

tum fuit, quod dictum est: Surge, qui
 dormis, & resurge à mortuis, & illu-
 minabit te Christus. Hactenus ille.
 Hanc sententiam tenuit Athanasius in Athana.
 libro de passione domini: Cyprianus Cypria.
 in sermone de resurrectione: Ambro- Ambro.
 sius libro quinto epistolarum epistola
 decimanona: & in Lucam capite vige-
 simotertio: Theophilaetus in caput Mat- Theop.
 thæi vigesimūseptimū, & in caput Mar-
 ci quintūdecimū, & in caput Lucae vi-
 gesimūtertium, & in caput Ioannis deci-
 mūnonū. Et Euthymius in caput Mat- Euthy.
 thæi vigesimūseptimum. Hi authores
 cum sint admirabili sapientia exculti, a-
 lios in sententiam suam adduxerunt. At
 Hieronymus in literis diuinis & hu- Hieron.
 manis admirandus, etsi in epistola quam
 nomine Paulæ & Eustochij ad Marcel-
 lam scripsit, in eadem sit sententia, ta-
 men in explanatione in Matthæum li-
 bro quarto, & in cōmentarijs in epistola
 ad Ephesios, ab ea discedit: quod Adā se-
 pultus fuerit in Hebrō, vt ex capit. 14. Io Iosu. 14.
 sue perspicuè cōstare dicit. Eius sequitur
 sententiā Lyranus in eundē Matthæi lo- Lyran.
 cū: & Ioanes Arbore⁹ lib. 1. Theosophiæ: Arbore.
 & diuus Thomas in. 3. parte quæst. 46. At Thom.
 fieri potuit, vt Adā sepeliretur in Hebrō,
 & postea ad montem Caluarię transfer-
 retur: vt hæc compleretur vaticinatio:
 Surge Adā, qui dormis, & exurge à mor-
 tuis, & illuminabit te Christus: aut vt alij
 legunt: & contiget te Christus. Vt ra-
 ctu sanguinis ipsius in cruce pendentis
 vitam reciperet primus homo: & figu-
 ra illa Elisai imaginem Christi geren- 4. Re. 13.
 tis compleretur, qui mortuus mortuum
 suscitauit. Et illud Oseæ tertio decimo: Ose. 13.
 Ero mors tua ô mors. Profecto Hono- 1. Cor. 15.
 rius in chronicis ait Adamū in vtroque Honori.
 loco

loco diuersis temporibus sepultum fuisse. Præterea non constat apertè, Adā illū qui situs est in Hebron, fuisse primū nostrum parentem: nam Adam nomen est cōmune & appellatiuum, vt ait idē Hieron. ronymus in cōmentarijs in caput Matthæi. 16. & alijs in locis. Et potest esse sensus, ibi in Hebron sepultum fuisse maximum quendam hominē, ex genere Enacim, qui erant gigantes, quem hominē Hebræi aiunt fuisse Arbem: quare locus ille appellabatur ciuitas arbe. Cū autem in monte Golgoltha hoc est Caluariæ Abraham arietē pro Isaac immolauerit, & Iacob scalā gloriosam viderit, & Christus verus Deus & verus homo mort⁹ fuerit, & in eo crux illa quæ est illustre trophæū, diuinēq; victorię monimētū, nostræq; salutis certissimū præsiidiū, erecta fuerit: probabile est, eum esse mōtē illū, quē hoc Danielis loco angelus inclytū & sanctum appellauit. Ad illud fortasse ascensurus est Antichristus, vt ibi è vita migret falsus Messias, vbi ver⁹ Christ⁹ domin⁹ ac Deus noster è vita migravit.

Annotations ex Hebræo in caput. II.

*F*iliæque regis Austri veniet ad regem Aquilonis. Pro filia est in Hebræo בַּת Bath, quod nomen significat filiam, cōgregationem & oppidum metropoli subiectum. Pro congregatione accipitur psalmo. 136. Filia Babylonis misera, beatus qui retribuit tibi retributionem tuam, quā retribuisti nobis. Pro oppidis Threnorum tertio: Oculus meus deprædatus est animam meam in cunctis filiabus vr-

bis meæ. Hæc dicebat Ieremias cū terræ sanctę euerfionem per Babylonios videret, ipseque in gemitu & querelis Hebræorum versaretur. Ac si diceret: Oculi mei affligunt animam meam videntes vastationem oppidorum Iudææ, quæ erant Hierosolymæ subiecta. Oculi enim augēt dolores, quia quæ cæteri audiunt, ipsi intueri coguntur. Pro in cunctis filiabus vrbis meæ, habet paraphrastes Chaldaus: Propter desolationem regionis populi mei, & deturpationem filiarum Ierusalem vrbis meæ. Capite primo libri Iudicum vbi nos habemus: Iudic. 1. Manasses quoque non deleuit Bethsan & Chanat cum viculis suis: pro viculis suis est in Hebræo: Cū filiabus suis. Vbi vides nomen hoc, filia, vicum & oppidum significare. At hoc Danielis loco accipitur pro Beronica filia regis Ægypti, quæ fuit cum rege Syriæ matrimonio coniuncta. *Facere amicitiam.* Theodotio habet: Vt faciat fœdera. Quod idem ferè est. Pagni Pagninus habet: Vt faciat rectitudines. Pro amicitia est in Hebræo מֵשֶׁרֶת Mexarim, à verbo Iaxar, quod significat placere, rectum esse, rectum facere, rectum dicere, dirigere. Pro dirigere accipitur versu illo psalmi. 118. Propterea ad omnia mandata tua dirigebar. Quæ verba possunt etiam ita verti. Eam ob causam omnia mandata tua recta esse dico. Vel recta esse defendo. Docebat enim, & tuebatur diuinus vates recta esse omnia Dei præcepta. Accipitur etiam verbum hoc pro præcedere capite Prouerbiorum quarto: Et palpebræ tuæ præcedant gressus tuos. Pro quo poteris etiam vertere: Et palpebræ seu pupillæ tuæ dirigant gressus tuos. Vel

rectos ostendant gressus tuos. Ac si dicat sapiens : Nec ad res prosperas impiorum respicias, nec aduersis iustorum frangaris : sed recto itinere ingredi. Quod est nec ad rectam, nec ad sinistra declinare, sed recta incedere via, mentis oculis diuino lumine illustratis ostensa.

A verbo hoc est Iexarim: quod uocabulum rectos significat & iustos: ut psalmo septimo: Saluos facit rectos corde. Et psalmo. 48. Dominabuntur eorum iusti in matutino. Pro quo poteris uertere: Dominabuntur eorum recti orta luce. Ut sit sensus: In uita hac, ubi nox est, caligo, confusio, & perturbatio, peruersi homines dominatu sæpenuerò premunt uiros iustos: at in die iudicij ubi apparebit lux ueritatis, iusti dominabuntur, impij autem in æternas pœnas projicietur. Vnde uocabulum hoc, mexarim, quo hinc uertitur Daniel, rectos significat, & rectitudines: quam significationem secutus est Pagninus. Sed quia rectitudines hæ, quas scemina illa factura erat inter inimicos, quos erat conciliatura, nihil aliud erant quàm fœdera & amicitia, rectè Theodotio uertit: Ut faciat fœdera: & rectè atq; perspicuè Latinus noster interpret: Facere amicitiam. Significat quoque uocabulum hoc æquitates. Eam ob causam in quibusdam codicibus pro facere amicitiam est ad marginem: Ut faciat æquitatem.

Pagnin. ¶ *Insuper et deos eorum, et sculptilia.* Pagninus uertit: Et etiam deos deorum cum principibus eorum. Pro, sculptilia, est in Hebraico: נִסְכֵי הַמִּלִּים Nesacehem: hoc est sculptilia eorum: seu principes eorum. Deriuatur hoc nomen à uerbo Nasac, quod significat conflare: unde illud significat cōflatile, & sculptile, & idolum. Quam

significationem secutus est noster interpret. Similiter Theodotio, qui habet: *μετὰ τῶν χωνευτῶν*: hoc est, cum conflabilibus. Significat etiam uerbum hoc regnare facere, & principem constituere. Quam ob causam nomen hoc principem significat. Et hanc significationem expressit Pagninus. Deinde significat uerbum hoc ordiri: ut capite. 30. Esaiæ: Væ filij desertores, dicit dominus: ut faceretis consilium, & non ex me: ut ordiremini telam, & non per spiritum meum. Cuius orationis uelima uerba possunt ita ex Hebræo transferri. Ut constitueretis regem, & non secundum spiritum meum. Hoc dicit, quia uolebant ab impio Pharaone auxilium petere, eumque sibi præferre, & principem constituere. Tu uerò perpende hoc, & alta mente aduerte. Qui indignum scelestumque principem aut pontificem eligunt, telas aranearum ordiuntur, quibus domum inquinant, religionem maculant, rempublicam contaminant. Sed huiusmodi telæ atq; machinæ facillè franguntur, & dissipantur. Præterea significat uerbum hoc fundere, & libare: ut capite. 23. libri. 2. Regum: 2. Re. 23. &. 11. libri. 1. Paralipomenon: Attulerunt ad Dauid aquam de cisterna Bethlehé, & ille noluit bibere, sed libauit eam domino. Vbi pro libare est uerbum hoc Nasac, de quo agimus. Quæ uerba possunt in hunc modum transferri: Sed effudit eam domino: siue proiecit eam in terram in honorem Dei. Fuit enim actio uirtutis effusio illa aquæ, qua Dauid appetitionem domuit: ac non propriam, sed Dei gloriam quæsiuit, nolens enim bibere, cum maximè sitiret, quod alij aquam ad bibendum non haberent, sitim extinxit aliorum, quorum amorè erga seipsum

auxit:

auxit: eosque ad prælium pro Deo susceptum concitavit. Fuisse autem aquam illam à Davide effusam asserit Augustinus in explanatione in epistolâ diui Ioânis: cuius verba sunt in sacros canones relata distinctione. 41. Delicie. Diuus Ambrosius in libro de Iacob & vita beata capite. 1. Eucherius in caput. 23. libri. 2. Regum. Vatablus in annotationibus, Angelomus Monachus, & Galfridus. Aspicis igitur libare loco illo accipi pro effundere. Similiter capite Genesis. 35. Libans super eum libamina, & effundens oleum. **Quorum** verborum hic est sensus: Erexit Iacob lapidem, & fudit super illum aquam, qua eum ablueret, & postea unxit illum oleo. Vel libare libamina & effundere oleum idem significant: estque posterius prioris explicatio. Sed dices: Nonne libare significat sacrificare? Verum est. Sed in rebus corporeis libare proprie pertinet ad res liquidas, ut sunt aqua, & vinum: sacrificare verò ad solidas, ut sunt caro & panis. Sed quia res liquidæ cum sacrificabantur, solebant fundi: ideo hoc loco libare aquam, est illam fundendo sacrificare. Præterea cum rex David aquam illam fuderit, ideo eam dicitur libasse & sacrificasse, quia fusio illa fuit sacrificium: omnis enim virtus sacrificium quoddam est: Vnde David psalmo quarto: Sacrificate, inquit, sacrificium iustitiæ. Vbi cultum iustitiæ sacrificium vocat. Eodem modo psalmo. 50. affectionem animi, qui ob peccati agnitionem se dolore frangit, cruciat, & prosternit, appellat sacrificium, cum ait: Sacrificium Deo spiritus contribulatus. Laudare Deum est sacrificare illi: iuxta illud psalmi. 49. Immola Deo sacrificium laudis. Et psal. 115. Tibi sacrificabo hostiam laudis. Et Oseas

capite. 14. Reddamus vitulos labiorum nostrorum. Hoc est precum ac diuinarum laudum sacrificia. Ecclesiasticus. 35. Sacrificium, inquit, salutare est, attendere mandatis, & discedere ab omni iniquitate. Et paulò post: Qui facit misericordiam offert sacrificia. Illud est aduertendum, vbi nos habemus capite. 4. Osee. Ose. 4. Non libabunt domino vinum: pro libabunt, esse in Hebraico verbum nostrum Nafac. Eodem modo capite Exodi. 30. Exo 30. vbi nos habemus: Nec libabitis libamina. Quibus duobus locis Pagninus in Thesauro ait verbum libare accipi pro fundere. Nam Hebræi, quando sacrificabant res solidas, ponebant eas in altari: quando verò aquam & res liquidas, fundebant eas: ut ex eodem loco constare videtur: & ex capite. 7. libri. 1. Regum, vbi hæc sunt verba: Hauserunt aquam & effuderunt in conspectu domini, & ieiunauerunt. Illa aquæ effusio fuit sacrificium, quod homines illi faciebant: ac si dicerent: ut hæc aqua effunditur, & euanescit: ita domine dimittantur, & euanescant peccata nostra. Fundens igitur David aquam illam Bethlehemicam ei oblatam obtulit Deo sacrificium, exemplumque alijs præbuit fortitudinis. Dixerat ille: O si quis mihi daret potum aquæ de cisterna, quæ est in Bethlehem: & oblatam aquam respuit. At altè spectare si voles, magnam hac in re mysterium intueberis. Ideo aquam illam non bibit, quia aqua quam ipse cupiebat, cuius desiderio tenebatur: erat Christus verus Deus, & verus homo, qui erat ex virgine, virtutum cisterna, in ciuitate Bethlehem nasciturus. Aquam ortam in Bethlehem desiderabat. Sitebat aquam viuam, fontem æternum, qui non quæritur periculis alienis, sed

qui aliena aufert pericula: qui nō polluit nec commaculat animos: sed expiat, & abluit eos: de quo dixit Deus pater apud Ezech. 36. Ezechielem capite. 36. Effundam super vos aquam mundam, & mundabimini ab omnibus inquinamentis vestris. Fontem illum diuinum sitiebat, qui humanarum cupiditatum & illecebrarum ardorem restinguit: qui mētes perpurgat, & ad æternitatem alit, vt nectare cœlesti vescantur: & post huius vitæ cursum in cœlesti patria diuina visione oblectentur. Aspicias igitur verbum Nasac significare libare, fundere & conflare. Ex quo deriuatur conflatile & sculptile: eamque ob causam rectè vertisse Latinum nostrū interpretem: Insuper & deos eorum, & sculptilia.

Pagnin. ¶ *Et capiet multitudinem.* Pagninus habet: Et eleuabitur multitudo. Pro capiet est in Hebraico verbū נָשָׂא Nasa, quod significat capere & sumere: quam significationem secutus est Latinus noster interpretres. Et cum eo Theodotio, qui habet ληΐεται: hoc est sumet, siue capiet. Significat etiam efferre & eleuare: quam significationem expressit Pagninus. Vulgatus noster interpretes refert multitudinē hanc ad regis Aquilonis copias, quas rex Austri vicit & cepit. Pagninus autē ad regis Austri exercitum, qui ob partā victoriam, quæ solet insolens esse & superba, fuit elatus in sublime. Rectius tamen transtulit interpretes noster Latinus, vt ex præcedentibus & consequentibus apparet. Hoc verbo vtitur scriptura pro capere Genesis. 13. Non poterat eos capere terra. Et Exodi. 20. Non assumes nomen domini Dei tui in uanum. Et pro subleuare capite. 25. libri. 4. Regum: Subleuauit Euilmerodach caput Ioachin.

Et psalmo. 140. Eleuatio manuum mearum sacrificium vespertinum. Existimo Dauidem pulsum patria, exulantem, ac egentem hunc psalmum die quodam, inclinato iam sole composuisse. Eam ob causam cum non posset interesse sacrificio, quod vespere in templo fieri solebat, dedicauit Deo loco thuris & hostiarum sanctas preces.

¶ *Filij quoque præuaricatorū populi tui extollentur.* Pro, præuaricatorum, est in Hebraico פְּרִיזִים Paritse, quod nomen significat latrones, & res duras. Eo vtitur Dauid psalmo. 16. Ego custodiui vias duras: quod potest verti: Ego custodiui vias latronū. Hoc est, posui præsidia in vijs, quibus solebant latrones grassari: ne ab illis viatores læderentur. Potest vocabulum, via, ad viuendi rationem referri: vt sit sensus: Ego obseruauit, ac diligēter perpendi vitam prædonum, & eorum, qui maleficio pascuntur: vt eos à vitijs deterrerem, & ad iustitiam pietatemq; colendam incitarem. Caterum vbi æditio nostra vulgata habet hoc Danielis loco: Filij præuaricatorum, habet translatio Theodotionis: οἱ τῶν λοιμῶν: Hoc est filij pestium, siue corruptionum. Ac si dicat: Filij pestilentes ac corruptores. Hoc eodem vocabulo vsi sunt Septuaginta psalmo. 1. Nam vbi nos habemus: Et in cathedra pestilentiae non sedit: habent illi: Et in cathedra λοιμῶν: hoc est pestium & contagionum nō sedit. Eum virum beatū prædicat diuinus vates, qui perditorum hominum familiaritatē declinat. Ita accipitur sedere psalm. 25. Nō sedi cum concilio vanitatis, & cum iniqua agentibus non introibo. Odiui ecclesiam malignantium, & cum impijs non sedebo. Vbi vides nefarios homines pestes

pestes appellari. Corruptum enim eorum animos ac mores, cum quibus contrahunt consuetudinem, in quorum familiaritate versantur. Potest igitur hic Danielis locus verti: Filij quoque latronum. Vel filij quoque duri. Vel filij etiã pestilentes. Vel pestes ipsæ.

¶ *Et venient super eum trieres & Romani.* Trieres sunt naues trium remorum, quibus legati senatus Romani ad Ægyptum vbi Antiochus erat, appulerunt.

Pagnin. Pro, trieres & Romani, vertit Pagninus: Theod. Naues Chittim. Theodotio: Egrediētes

Citij. Alij: Naues Cypriæ. Alij: Itali & Romani. In nōnullis codicibus pro, trieres & Romani, est ad marginem: Naues Chittim. In Hebraico est: ציִים כִּתִּים

Num.24 Tsjm Chittim. Nomen Tsim seu Tsjm significat naues: pro quibus hoc loco Latinus interpret noster vertit trieres. Eodem modo capite Numerorum.24. Veniēt in trieribus de Italia, superabūt Assyrios, vastabuntque Hebræos. Quibus verbis Balaam vaticinatus est de Hierosolymæ per Romanos euerfione & vastitate. Paraphrastes Chaldæus habet: Naues venient à Romanis. Eandē sententiã expresse paraphrastes Hierosolymitanus his verbis: Egredientur copię multæ ex prouincia Italię, vnà cum multis legionibus Romanorum. Versio Septuaginta habet: Exhibit de manu Italorum. Vbi per Chittim intelligunt Italos. Rabbi Selomoh, & R. Abraham, & R. Sahadiah per Chittim interpretatur Romanos, qui Itali sunt. Cum autem vocabulum Chittim quo illic vsus est Moses, & hic vsus est Daniel, sit idē: & illic pro Italia, seu Roma Italiæ vrbe accipiatur, pro eodē debet accipi hoc loco. Chittim fuit filius Iauam, vt liquet ex capite Ge-

nesis.10. & nepos Iapheth filij Noë. Hic aut alius eodem nomine appellatus, regnum Italiæ quondam obtinuit, vt ait Iginus & Fabius Piētor: & fuit à Ianigenis Italus appellatus: vt ait libro.5. Berosus Chaldæus. Quare meritò interpret Latinus capite.27. Ezechielis, pro nomine hoc Chittim vertit Italiã: & hoc Danielis loco vertit Romanos. Roma enim in præcipua parte Italiæ sita est. Appellata fuit quōdam regio illa Oenotria teste Dionysio Halicarnasseo, Saturnia teste Trogo Pompeio, Ausonia teste Tito Liuius, Hesperia teste Homero Mantuano, Italia teste Plinio, Chittim teste Hieronymo. Existimant nonnulli Chittim esse Cyprum magnam ac fertilem insulam in pelago Pamphylio in mari Mediterraneo. In ea fuit condita celebris quædam vrbs nomine Chittim, patria Zenonis: vnde ille Chitticus apud Laertium libro.7. nuncupatur. Quæ vrbs Chittium ab insula Chittim teste Dominico Mario in quarto commentario Asiæ nominatur. Hac ratione ducti verterunt nōnulli hoc Danielis loco pro trieribus Chittim naues Cypri. Sed vt in explanatione perspicuè ostendimus, naues illæ fuerunt Romanorum, qui illis vecti Ægyptio regi afflictio & propè iacenti opem tulerunt: & superbi Antiochi qui virtutum ornamentis nudatus scelere pascebatur, ferociam ac machinas fregerunt, & propositum penitus labefactarunt.

¶ *Aduersus Deum deorum loquetur magnifica.* Pro aduersus Deum deorum, est in Hebræo אֱלֹהֵי אֱלֹהִים. Quæ verba possunt etiã ita verti: Contra Deum Dei: nam particula el significat Deū, eloim autem Deum etiã, atque deos. Vbi nos habemus psalmo.28. Afferte domino filij Dei:

Gen.10 Iginus. Fabius. Beros. Ezec.27. Halic. Trogus. Liuius. Vergili. Plinius. Hieron. Laertius. Marius.

Selom. Abrahā. Sahadi. Psal.28.

lij Dei:

lij Dei: pro Deo est in Hebraico eloim. Aspicias igitur hunc Deū aduersus quem Antichristus loquetur, esse Deum Dei, siue Deum de Deo: hoc est Iesum Christum filium Dei vnigenam, ex patre natum ante omnia secula, Deum de Deo, lumen de lumine, Deū verū de Deo vero

Theod. Theodotio tamē habet: ἐπὶ θεῶν τῶν θεῶν. Hoc est, super Deum deorum. Et postea addit: Et loquetur superba. Vt sit sensus: Extolletur super Deum, & super Deum supremum, & loquetur superbè. Mea tamen versio vera est, & eximium explicat mysterium.

Argumentum capitis duodecimi.

Aticina tur diuinus vates de ultimo tempore Antichristi: de aduentu archangeli Michaelis ad viros

prios tuendos: de reditu mortuorum ad vitam, de sapientium splendore: & de libro clauso, qui tempore ultimi iudicij aperietur. Inducit Daniel angelum sibi loquentem, quemadmodum fecerat capite superiore.

Caput duodecimum.

A IN tempore autem illo consurget Michael princeps magnus, qui stat pro filiis populi tui, & veniet tempus, quale non fuit ab eo, ex quo gentes esse ceperunt, usque ad tempus illud. Et in tempore illo saluabitur populus tuus omnis, qui inuentus fuerit scriptus in libro. Et

multi de his qui dormiunt in terra puluere, euigilabunt, alij in vitam aeternā, alij in opprobrium, ut videant semper. Qui autem docti fuerint, fulgebunt quasi splendor firmamenti: & qui ad iustitiam erudiunt multos, quasi stella in perpetuas aeternitates. Tu autem Daniel claude sermones, & signa librū usque ad tempus statutum. Plurimi pertransibunt, & multiplex erit sciētia. Et vidi ego Daniel: & ecce quasi duo alij stabant, unus hinc super ripā fluminis, & alius inde ex altera ripa fluminis. Et dixi viro, qui erat indutus lineis, qui stabat super aquas fluminis: Usque quo finis horum mirabilium?

Explanatio.

IN tempore autem illo. Subauditur, Antichristi. Continuat angelus sermones suos de Antichristi tyrannide. Tunc, inquit, consurget, & stabit archangelus Michael, ut tueatur electos.

Princeps magnus, qui stat pro filiis populi tui. Hoc est Michael archangelus, & magnus inter spiritus coelestes. Hic praefuit tūc Iudaeorū synagogæ, nunc autē Christianorum ecclesiae, quæ significabatur per illam. Ideo ait: Qui stat pro filiis populi tui: id est, qui fauet Hebraeis, estque eorū patronus & custos. Theodotio habet: Profectus filijs populi tui. Hūc mittet Deus ad viros iustos afflictos, diuinū auxilium implorantes, qui eorum patrocinium suscipiet: & de improbis victoriā consequetur. Antichristum caedesteterimas spirantem, & viris pijs ferrum flammamque minantem, seque scelerū maculis in dies polluentem iussu Dei interficiet. Hoc quidem est quod aiunt multi ex theologis, Antichristum esse interficiendum à Christo imperatiuè, & à Michaelē executiuè. Mittetur autem ad electos

ctos

Etos calamitatibus pressos : quia Deus suos ad se clamantes, & tanquam ad arcem tutissimam confugientes non deserit: sed in periculo versatis fert opé, medetur ægris, succurrit laborantibus. Hoc expertus sentiebat Dauid, cùm psalmo nono has voces emisit: Factus est dominus refugium pauperi, adiutor in opportunitatibus, in tribulatione. Vbi pro paupere poteris afflictum vertere. Et paulò post: Non est oblitus clamorem pauperum. Et psalmo. 31. Tu es refugium meum à tribulatione, quæ circumdedit me. Et psalmo. 45. Deus noster refugium & virtus, adiutor in tribulationibus, quæ inueniunt nos nimis. Non patitur clemens pater, ac pius dominus, quos amore singulari prosequitur, in calamitatibus diu iacere: sed afflictis atque violèter oppressis in maioribus periculis opitulatur. Sed oportet non amittere spem, quin potius eam in Deo locare: nam vt lumen cõseruatur in lucerna: sic in spe desiderium nostrum. Eam ob causam Dauid psalm. 90. Quoniã, inquit, tu es domine spes mea, altissimum posuisti refugium tuum. Et paulò post ait Deus: Quoniã in me sperauit, liberabo eum. Illis succurrit Deus, qui spe muniti ad ipsum cõfugiunt: illis in acerbitatibus fortitudinem tribuit. & solatium. Id intuens Ieremias capite. 16. Domine, inquit, fortitudo mea, & robur meum, & refugium meum in die tribulationis. Et diuus Paulus capite. 1. epistolæ. 2. ad Corinthios: Pater, inquit, misericordiarum, & Deus totius cõsolationis, qui consolatur nos in omni tribulatione nostra. In ipsis cruciatibus & iniurijs spirituale solatium tribuit viri pietate præstantibus. Nulli rerum aduersarum ictus impediunt, quo minus suauis oblectatio-

ne potiantur. In gemitu versati gaudēt mœrore: suamque pietatem alūt in Dei bonitate & misericordia contemplanda: ex quo illis erga diuinum numen admirabilis quædã exardescit amoris magnitudo. Quare rectè sentire videntur, qui Deum amabiliorem esse in rebus aduersis, quàm in prosperis testantur. Vt apes ex amarothymo mel colligūt suaue: sic viri pij & sapientes ex acerbis doloribus dulcem excerpunt vtilitatem. Maiore cõsolatione refecit Deus Iacob in solitudine iram Esau fugientem, cùm ei apparuit, & admirabilem ostendit scalam, quàm cùm quietus in domicilio patris sui rebus secundis potiretur. Eodẽ modo suauiore leuamine recreauit Mosem exulantem in môte Horebo oues pascentem, quàm in Ægypto, cùm honorificè tractaretur in aula regis Pharaonis, cuius filia eum sibi filium adoptauerat. Hæc & similia perpendentes viri constantes gaudent aliquando calamitatibus. Vt delphini tempestatibus exultant, & imminente procella lætitia gestiunt: sic illi cùm sint animo excelso & forti, & virtutibus exaggerato, mundi ærumnis oblectantur. Huiusmodi erat diuus Paulus, qui aiebat capite quinto epistolæ ad Romanos: Gloriamur in tribulationibus. At hoc nõ docet carnis prudentia, sed diuina philosophia. Quemadmodũ infans Moses expositus in carecto ripæ fluminis, vt est libro Exodi memoriæ proditũ, non fuit obrutus vndis, sed propter fiscellam scirpeam bitumine litam, qua septus erat, inde liberatus: sic ex aquis calamitatum ille incolumis eripitur, qui est fiscella diuinæ philosophiæ munitus. Vt enim fiscella ex varijs scirpis, aut virgultis conficitur: ita vera sapientia ex multis bonarũ doctrina-

Similitudo.

Gene 28

Gene 26

Exo. 3.

Exo. 2.

Similitudo.

Rom. 5.

Exod. 2.

Similitudo.

strinarum præceptis colligitur & constat. Sed parum illa proderit, nisi sit bitumine diuini amoris roborata. Hæc non patitur mergi, sed fertur super fluctus vitæ huius: & impetu calamitatum exagitata, ad viridem tutamque ripam appellitur, & ad portum cœlestis patriæ tandem perducitur. Ita eueniet viris illis iustis, ad quos Deus est Michaellem archangelum missurus.

¶ *Et veniet tempus, quale non fuit ab eo, ex quo gentes esse cœperunt.* Propter acerbissimas ærumnas, quibus tempore Antichristi homines angentur: quæ omnes alias à mundi exordio vsque ad tempus illud superabunt. Cohærent hæc cum verbis domini, qui interrogatus à discipulis quod signum daret aduentus sui in fine mundi: Erit, inquit, tunc tribulatio magna, qualis non fuit ab initio mundi vsque modò, nec fiet: Constat ex his verbis Danielis, intelligi locum hunc de tempore Antichristi, priusquam Christus ad vniuersale veniat iudicium: non autem de tempore Antiochi regis Syria: longèque Porphyrium falli opinione, qui illum de Iudæorum calamitatibus sub Antiocho interpretatur. Nam multo maiores fuerunt calamitates, in quas Iudæi tempore Nabuchodonosoris inciderunt, & longitudine & acerbitate: id quod alij dicunt, extensiuè, & intensiuè. Extensiuè, quia tempore Antiochi durarunt sex annis, vt constat ex capite. 8. tempore verò Nabuchodonosoris annis septuaginta: vt constat ex capite. 25. & 29. Ieremiæ: Intensiuè, quia rex Babylonis euertit ciuitatem, Dei templum spoliavit, & flammis exposuit, ac funditus deleuit: & magnam partem populi ferro, flamma, & omni immanitatis genere interfecit: & aliam

coniecit in vincula: secumque omnes ferè nobiles ex Iudæis captiuos in Chaldæam abduxit. Ac nunquam fuit victus ab Hebræis: quod non potest dici de Antiocho, quem Machabæi, vt constat ex 1. Mac. 4 & 5. libris eorum sæpenumerò superarunt. At calamitas quæ erit tempore Antichristi erit omnium acerbissima. Et vt Christus dominus ait apud Matthæum: Nisi breuiati fuissent dies illi, non fieret salua omnis caro: sed propter electos breuiabuntur dies illi. Mat. 24

¶ *Et in tempore illo.* Nimirum interfecto Antichristo: saluabitur populus tuus, subauditur, pro quo ad Deum preces emittis. At non omnis: sed illi duntaxat, qui fuerint prædestinati.

¶ *Omnis qui inuentus fuerit scriptus in libro.* Hunc librum appellat Theodoretus hoc loco cognitionem Dei. Augustinus libro. 20. de ciuitate Dei, ait esse Dei notitiam, qua prædestinauit eos, quibus præsciuit se daturum esse vitam æternam. Alij dicunt hunc librum esse ordinem diuinæ dispositionis, & scientiam prædestinationis eorum, qui sunt ad æternam vitam præordinati. Alij aiunt esse conscriptionem electorum in mente diuina. De hoc libro id intelligitur, quod ait de impijs psalmographus: Deleantur de libro viuientium, & cum iustis non scribatur. Vbi illud, &, accipitur pro idest: ac si dicat: deleantur de libro vitæ: quod est, cum iustis non scribi. Et diuus Paulus capite quarto ad Philippenses: Quorum nomina sunt in libro vitæ. Diuus Ioannes capite Apocalypsis. 3. Deum ita inducit loquentem: Non delebo nomen eius de libro vitæ. Et capite. 13. Quorum, inquit, non sunt scripta nomina in libro vitæ agni. Et. 21. loquens de cœlesti ciuitate: Non

Non

Non intrabit, inquit, in eam aliquid, quod inquinat, aut abominationem facit, & mendacium: nisi qui scripti sunt in libro vite agni. Et saluator noster discipulis suis apud Lucam. 10. Gaudete, quod nomina vestra scripta sunt in caelis. Huiusmodi homines aeternas beatorum sedes consequentur. Nam vt diuus ait Paulus in epistola posteriore ad Timotheum: Firmum fundamentum Dei stat habens signaculum hoc, cognouit dominus, qui sunt sui. Illud est obseruandum duplicem esse librum vitae, alterum, in quo illi sunt scripti, qui secundum aeternae praedestinationis propositum ad vitam aeternam sunt electi, a quo nunquam delentur: alterum, in quo illi sunt scripti, qui sunt in gratia secundum praesentem iustitiam: a quo delentur per mortiferum crimine. Eam ob causam aiunt graues quidam authores, librum vitae apud Ezechielem capit. 2. dici scriptum intus & foris: vt intus scripti sint, praedestinati, qui nunquam delebuntur: foris illi, quos & deleri, & deletos iterum scribi, nihil prohibet. Ac de hac scriptura, quae foris est, illud interpretatur, quod Deus dixit Mosei capite Exodi. 32. Qui peccauerit mihi, delebo eum de libro meo. Cum filij Israel conflasset vitulum, eumque contempto veri Dei cultu venerati essent, orauit Moses dominum pro expianda tanti flagitij macula, verba haec faciens: Domine dimitte eis hanc noxam: aut si non facis, dele me de libro tuo, quem scripsisti. Quorum verborum varia sunt explanationes. Origenes in commentarijs in caput nonum epistolae ad Romanos videtur significare Mossem cum precabatur, vt deleretur de libro Dei, & Paulum cum optabat anathema esse a Christo pro fratribus

suis, locutos fuisse de morte corporis: non autem de morte aeterna: desiderabant enim sanguinem suum fundere, vt populus vitam aeternam consequeretur. Ac post multa ait ita idem Origenes: Sicut ille qui inseparabilis est a patre per naturam, & immortalis, in mortem venit, & ad inferos descendit: ita apostolus imitans magistrum cum separari a Christi charitate non posset, a Christo anathema fit pro fratribus suis, deuotione vtique, non praeruaricatione: hoc est deuouens vitam suam Deo. Diuus Hieronymus quaestione nona ad Algasia multo apertius ait Mossem & Paulum ex charitate erga Deum & populum noluisse deleri de libro vitae perpetuo, sed in praesenti: non spiritu, sed carne. Et explanans primum Ionae caput, post multa ait: Non quod ipse perire desideret, cui viuere Christus est, & mori lucrum. Sed magis vitam meretur, dum saluare ceteros vult. Euthymius Zigabenus in psalmo. 68. & 139. ait tres esse libros, quorum vnus est vniuersalis continens omnes homines tam iustos, quam impios: quem David psalmo. 68. librum viuentium appellauit. De quo ait psalmo. 139. In libro tuo omnes scribentur. Alter continet solum iustos, quos Deus approbat, iuxta illud psalmi primi: Nouit dominus viam iustorum. Tertius continet peccatores: de quo ait Daniel septimo: Iudicium sedit: & libri aperti sunt. Moses autem de primo illo vniuersali dixit: Aut dimitte illis hoc peccatum, aut dele me de libro, quem scripsisti: hoc est, de libro vitae corporis, vbi sunt scripti omnes viuentes. Nonnulli etiam alij aiunt fuisse Mossem & Paulum de vita dumtaxat corporis locutos: quam volebant amittere, potius quam populus vitam

Luc. 10.

2 Tim. 2.

Ezec. 2.

Exod. 32.

Exod. 32.

Rom. 9.

Origen.

Rom. 9.

Origen.

Hieron.

Euthy.

Psal. 68.

Psal. 139

Psal. 1.

Dani. 7.

Exod. 32

vitam

vitam animi penitus amitteret. Itaque non æternam, sed ad tempus separationē à Deo, non per mortem animæ, sed per mortē corporis pro fratribus cupiebant.

Chryso. At diuus Ioannes Chrysoſtomus libro de compūctiōe cordis, & libro tertio de prouidentia Dei, & homilia ſextadeci-
ma, eorum frangit ſententiam, & in con-
traria perſeuerat. Quī fieri poteſt, inquit
ille, vt Paulus optaret fieri à Chriſto ana-
thema, hoc eſt ſeparari ab illo per mor-
tem carnis, cum potius mors ipſa viros
iuſtos ad cœtum beatorum qui cū Chri-
ſto requieſcunt, adiungat, & applicet,
eiusque gloria faciat potiri? Vermicu-
lorum eſt in luto latitantium iſta ſuſpi-
cio. Vterq; enim tam Moſes quam Pau-
lus cum hæc dicerent, non ſolum cogi-
tatione tranſcenderunt omnia vitæ præ-
ſentis tormenta, atque mortem: ſed e-
tiam pro Deo quæ ardentius quam ſei-
pſos amabant, cœlos & angelos ſuper-
gredientes omnia, quæ aciem oculorum
fugiunt, contempſerunt: atque amore
Dei quo flagrabant, ab ipſa Dei fruitio-
ne & ineffabili gloria decidere non tan-
tū obſecrarunt, ſed quod amplius eſt,
cupierunt. Tanto eorum animi charita-
tis affectu flagrarunt, vt id quod amabi-
lius præ cæteris erat, hoc eſt, Deo ipſo
frui, pro nihilo putarent, & cœlorum
regno, atque fruendi diuino numine vo-
luptati, quam expectabant, laborum re-
munerationem cedere paterentur. Hoc
erat eorum propoſitum, ne Deus ab
iſtis ſummè dilectus irrideret ab im-
pijs, & maledictis atque execrationibus
laceſſeretur. Poſſent enim impij dicere,
Deum Hebræorum non potuiſſe exple-
re, quod iſtis fuerat pollicitus, eamque
ob cauſam populum illum quem elege-

rat, deſtituiſſe. Hæc Chryſoſtomus. Vbi *Chryſo.*
vides eum per librum vitæ de quo loqui-
tur Moſes, intelligere librum vitæ æter-
næ, in quo ſcripti ſunt prædeſtinati. Ma-
gnus Baſilius in libro regularum fuſius *Baſilius*
diſputatarum ait Moſem & Paulum ex
magna dixiſſe charitate illud, non igno-
rantes non poſſe fieri, vt is alienaretur
à Deo, qui ob charitatem eam, quam
erga illum haberet ſeruandi cauſa ma-
ximi omnium mandati, Dei fauorem
abieciſſet: ſequē eam ob cauſam multo
plura accepturum, quam quæ dediſſet.
Augustinus quaſtione, 140. in librū Exo-
di inquit, Moſem ex ingente quadā diu-
inæ familiaritatis ſecuritate, tali Deum ra-
tiocinatione interpellaſſe: Aut dimitte
eis hæc noxam, aut dele me de libro tuo.
Sed non delebis me de libro tuo, in quo
me indelebili caractere conſcripſiſti, di-
mitte igitur eis hanc noxam. Quod ar-
gumentationis genus vulgus dialectico-
rum deducere ſolet ex regula illa: A tota
diſiunctiua affirmatiua cum deſtructione
vnius partis ad alteram eius partem, va-
let argumentum. Veluti ſi dicamus. Ne-
ceſſe eſt animum aut eſſe mortalem aut
immortalem: at qui mortalis non eſt,
igitur immortalis. Hanc Augustini ſen-
tentiam refert & ſequitur Ioannes Ar-
boreus libro vndecimo Theoſophiæ: vbi *Arbore.*
aſſerit, Moſem non appetuiſſe ſimplici-
ter pro dimittendo Iſraëlitici populi fla-
gitio deleri de libro vitæ. Bernardus ſer-
mone duodecimo in Cantica, putat Mo-
ſem non in hunc ſenſum poſtulaiſſe dele-
ri de libro vitæ, vt à gloria æterna ſepara-
retur, ſed ex quodā paterno affectu, ne ſo-
lus ipſe ſine populo ſuo ſcriptus eſſet in li-
bro vitæ, ſolusque excluſo populo vitæ æter-
næ cōſequeretur. Rupertus abbas libro 3. *Rupert.*
in Exodū

in Exodum scribit Mosem his verbis cō-
 uincere Deum, vt ignosceret populo. Si
 non dimittis eis hanc noxam, dele me
 de libro tuo. Quare? quia & ego homo
 peccator sum. Si ergo peccantibus pecca-
 ta nō dimittis, sed eos deles de libro vitę,
 soli que apud te permanent scripti iusti,
 consequens est, vt ego peccator de libro
 tuo delear. Sēsus igitur est: Si nō dimit-
 tis eis hanc noxam, dele me de libro vi-
 tę, id est, consequens est, vt deleas me de
 libro vitę. Hugo cardinalis in psalm. 138.
 duos esse ait libros vitę, vnum præsentis
 iustitię & gratię, de quo Moses maluit
 deleri, quàm populum perdi: alterum
 æternę prædestinationis: de quo nō opta-
 uit deleri, sciens fieri non posse, vt quis
 ex illo deleatur. Thomas Caietanus in
 explanatione in Exodum hūc librum e-
 xistimat esse ordinem diuinę prouiden-
 tię circa illos, qui in hac vita futuri sunt
 principes. Est enim in diuina mente sta-
 tutum, & tanquam in libro exaratum,
 qui futuri sunt rerum publicarum gu-
 bernatores. Ac cūm Deus dixisset Mo-
 si: Dimitte me, vt irascatur furor meus
 contra populum, & deleam eos: te au-
 tem faciam in gentem magnam: intel-
 lexit Moses esse se scriptum in libro prin-
 cipatus: nam quamuis populus periret,
 ipse tamen erat princeps futurus. Eam
 ob causam petit à Deo, vt aut condo-
 net populo peccatū hoc, aut deleat ipsum
 de libro principatus. Non enim volebat
 aliam gerere rem publicam, si populus
 ille destrueretur. Nicolaus Lyranus mul-
 to aliter hunc locum interpretatur. Quē
 admodum, inquit ille, seruator no-
 ster secundū voluntatem partis sen-
 sitiue mortem reformidantis petit à se
 transferri calicem passionis, quem vo-

luntas rationalis ardentissimē appetē-
 bat: sic Moses secundū desiderium par-
 tis animę inferioris petit à Deo dele-
 ri de libro vitę, quod tamen secundū
 portionem animę superiorem fieri no-
 lebat, explicans hac precatōe, non
 quid ipsa mens Deo consentiens vellet,
 sed quid ipsa carnis voluntas carni suę
 hoc est populo suo compatiens deside-
 raret. Alphonsus Abulensis in Exodum
 asserit hæc verba Mosi non esse intelli-
 genda iuxta nudam significationem, sed
 secundū hyperbolicum tropum: quo
 ardentissimum desiderium ostendere so-
 lemus, cūm dicimus: Aut concede mi-
 hi hoc, aut moriar. Hoc schemate vsa
 est Rachel capite Genesis trigesimo, cūm
 dixit viro suo: Aut da mihi liberos, aut
 moriar. Non quod filios præferret vi-
 tę, sed vt vehemens habendę prolis
 desiderium aperiret. Rabbi Moses Ge-
 rundensis ait Mosem vix sui compotē,
 & penē extra se raptum plus hæc ex im-
 petu charitatis qua flagrabat, quàm ex
 deliberatione rationis protulisse. R. Sa-
 lomon Iarchi per librum illum intelli-
 git pentateuchum: vt sit sensus: Dele me
 de libro legis, dele nomen meum de li-
 bro legis tuę: nulla in eo fiat mētio mei,
 potius quàm pereat populus, quem ex
 Ægypto eduxisti. Optabat memoriā
 rerum à se gestarū potius perpetua obli-
 uione deleri, quàm Israëliticū populū
 interire. Id & aliud abiecius fortasse si-
 gnificauit Paulus, cūm dixit capite no-
 no epistolę ad Romanos: Optabā enim
 ego ipse anathema esse à Christo pro fra-
 tribus meis. Ac si diceret: Cuperem ego
 omni nominis amplitudine spoliari, &
 multis iniurijs ac morte affici, ne fratres
 mei interirēt. Nā anathemata Gręcis di-

cuntur homines ignominia notati, quos gentes deorum cultrices ad vrbis lustrationem dijs manibus mactare solebat: si qua pestis, aut calamitas alia illas opprimeret. Huiusmodi hominū supplicio iniurijs & cruciatibus existimabant placari diuinum numen. Ad illa sacrificia alludens beatus apostolus ait. Usq; adeo me cruciat Iudæorū pernicies, quos admirabili prosequor amore, vt si scire, sedandā esse Dei irā aduersus illos meis cōtumelijs, & cruciatibus, & cæde crudelissima, optarem anathema esse, vt ipsi salutem consequerentur. Quare non desiderabat separari à Christo quo ad gratiā, nec quo ad gloriā, sed quo ad corporis protectionem dūtaxat. Hoc est, optabat cum Mose deleri de libro memoriæ, & de libro vitæ corporis, dūmodò alij seruarentur. At liber de quo hoc loco loquitur Daniel, est liber æternæ prædestinationis, in quo omnes illi scripti sunt, qui sunt vitam æternam consecuturi.

¶ Et multi de ijs qui dormiūt in terra puluere. Hoc est, & omnes mortui resurgent. Dormire idem est aliquando quod mori. In hanc accipitur significationem capite trigesimo primo Deuteronomij, vbi Deus dixit Mose: Ecce tu dormies cū patribus tuis. Capite secundo libri tertij Regum scriptum est: Dormiuit Dauid cū patribus suis. Septimo Iob: Ecce nunc in puluere dormiam. Matthæi. 27. Multa corpora sanctorum qui dormierant, resurrexerunt. Ioannis vndecimo: Lazarus amicus noster dormit. Capite quarto epistolæ prioris ad Thessalonicenses: Nolo vos ignorare fratres de dormientibus: hoc est de mortuis. Particula multi, vt hoc loco ait Theodoretus, accipitur pro, omnes. Eandem sententiam cō-

firmavit Christus Deus noster apud Ioā-^{Ioan. 15.} nem capite quintodecimo, cū dixit: Mortui audient vocem filij Dei. Et paulò post: Omnes qui in monumentis sunt, audient vocem filij Dei: & procedent, qui bona fecerunt, in resurrectionem vitæ: qui verò mala egerunt, in resurrectionem iudicij. Qui locus videtur esse huius explanatio. Certè ei similimus est, vt ait Augustinus libro. 20. de ciuitate Dei,^{August.} capit. 23. Aspicias, particulā, multi, perinde valere atque omnes. Eo schemate vtitur apostolus capite quinto epistolæ ad Romanos, dicens: Si vnus delicto multi^{Rom. 5.} mortui sunt, multo magis gratia Dei & donū in gratia vnus hominis Iesu Christi in plures abundauit. Vbi particula multi sumitur pro, omnes. Hanc constituit apostolus differentiam inter delictū Adæ & gratiam Christi: nam vt obserua-^{Occum.} uit Oecumenius, mors sumpto ab Adam initio, vt nos superaret, nostro est adiuta peccato: Christi autem gratia sine merito nostro in omnes peruenit. Quod autem ait: In plures abundauit: non est intelligendum, plures iustificari, quàm damnari: sed plus valuisse Christi gratiam ad seruandum, quàm peccatum Adæ ad occidendum: quia peccatū Adæ vitam abstulit: Christi autem gratia præter vitā redditam multis nos bonis & animæ, & corporis cumulauit. Eo^{Rom. 5.} dē modo paulò post: Sicut enim per inobediētiam vnus hominis peccatores cōstituti sunt multi: hoc est, omnes. Nā vt^{Rom. 5.} in eodem capite ait apostolus, Omnes in Adā peccauerunt. Fortassè ideo hoc Danielis loco, multi dicuntur, qui sūt ad vitā reuersuri, non omnes: quia infantes non baptizati non resurgent. Sunt quidē ad vitam reuocandi: sed nō dicuntur propriè resur-

resurgere, quia nec ad gloriã, nec ad pœnam sensus sunt ad vitam redituri. Impij etiam dicuntur non resurgere, quia non resurgent ad vitam æternam, quæ est vera vita nominanda. Ita intelligitur illud. i. psalmi: Ideo non resurgunt impij in iudicio: nec peccatores in concilio iustorum. Potest tamẽ illud ita intelligi: Nõ resurgent impij in iudicio, vt adiungatur ad coetũ beatorũ: secernentur enim à iustis, iuxta illud seruatoris nostri apud Matthæum. 25. Congregabuntur ante eum omnes gentes: & separabit eos ab inuicem. Potest quoq; versiculo illo verbum resurgere accipi pro stare, & nõ resurgere pro cadere. Cum autem in iudicio cadere causa sit litem amittere, & cõtra se sententiam audire, tota hæc oratio: Nõ resurgunt impij in iudicio, significabit, esse impios sententiam suæ æternæ dånationis audituros: separati nanq; à coetu beatorum in tenebras æternas relegabuntur. illud est certissimum vniuersos mortuos esse ad vitam reuocandos, cum dominus noster Iesus Christus venerit ad generale iudicium exercendum. Ita enim ait apostolus capite quinto decimo prioris ad Corinthios: Omnes quidem resurgemus, sed non omnes immutabimur. In momẽto, in iectu oculi, in nouissima tuba. Canet enim tuba: & mortui resurgent incorrupti: & nos immutabimur. De seipso ait Iob. 19. In nouissimo die de terra surrecturus sum: & in carne mea videbo Deum saluatore meum. Aiuunt leonem filios natos mortuos rugitu & clamore excitare ita Christus leo ille de tribu Iuda voce angeli clamantis: Surgite mortui, venite ad iudicium: omnes mortuos ad vitam reuocabit. Quò ingreditur caput, possunt in-

gredi membra: at qui Christus, quẽ apostolus vocat caput ecclesie, cuius nos membra sumus, ingressus est ad immortalitatem per resurrectionẽ, ergo nos ad eam introire valemus.

¶ *Euigilabunt.* Hoc est resurgent. Euigilare à morte est redire ad vitam. De hac resurrectione mortuorum loquitur Ezechiel capite. 27. Ioãnes capite vndecimo sui euangelij. Et sunt de illa multa alia loca in sancta scriptura. Hunc Danielis locum explicat copiose Ambrosius in libro de fide resurrectionis. Non solum fideles, sed etiam Sarraceni & Turcẽ mortuorum resurrectionẽ profitentur. Hoc enim dogma docuit Mahumetus in lege sua: & multæ ex gẽtibus idolorũ cultrici- bus spe reditus ad vitam tenebantur. Id indicat epitaphium quoddam Romæ re- pertũ, à Petro Apiano, & Bartholomæo Amantio in codicem relatum, qui inscribitur, Inscriptiones sacrosanctæ vetustatis, cuius hæc sunt verba. Aurelio Balbo vita integerrimo, moribusq; ornato, qui se quietioris perfectiorisque vitæ desiderio ex negotijs ciuilibus, in quibus fuerat cum laude versatus, Iouis beneficio abduxit, hinc in spe resurrectionis quiescenti locus publicè datus est.

¶ *Alij in opprobrium, vt videant semper.* Subaudi, illud. Ac si dicat: Alij vigilabunt in opprobrium æternũ: surgent ad ignominiam & pœnam, quam in æternum visuri sunt. Vnde ait Christus dominus apud Matthæum. 25. Ibunt hi in supplicium æternum, iusti autem in vitam æternam. Et apud Ioannem quinto: Procedent, qui bona fecerunt, in resurrectionem vitæ: qui verò mala egerunt, in resurrectionem iudicij.

¶ *Qui autem docti fuerint.* Subaudi, in lege

COMMENT. IN DANIE.

Dei, illamque seruauerint, & docuerint. Sequitur. Fulgebunt quasi splendor firmamenti. Hoc est splendent veluti coeli nitor & claritas. Volens hoc alijs verbis exprimere ait: Et qui ad iustitiam erudiunt plurimos, quasi stellae in perpetuas aeternitates. Erudire alios ad iustitiam est illos instruere & excitare ad virtutem: omnes enim virtutes, ut ait Hieronymus, nomine iustitiae continentur. In hanc significationem accipitur à Christo, cum ait apud Matthaeum sexto: Attendite, ne iustitiam vestram faciatis coram hominibus, ut videamini ab eis. Vel erudire homines ad iustitiam est illos adducere ad Christum, de quo ait Apostolus primo capite prioris ad Corinthios: Factus est nobis sapientia & iustitia. Vel accipitur hoc Danielis loco iustitia pro euangelio: ut apud Oseam decimo: Cum venerit, docebit vos iustitiam. Et apud apostolum capite vndecimo epistolae secundae ad Corinthios: Non est magnum, si ministri eius transfiguratur velut ministri iustitiae. Vbi iustitia accipitur pro euangelio Christi, aut pro ipso Christo. De iustis sapientibus scriptum est capite tertio libri Sapientiae: Fulgebunt iusti, & tanquam scintillae in arundine discurrent. Et capite tertio decimo Matthaei: iusti fulgebunt sicut sol in regno patris eorum. Sed non omnes aequalem mittent splendorem: nam ut Apostolus ait capite quintodecimo prioris ad Corinthios: alia claritas solis, alia claritas lunae, & alia claritas stellarum. Exemplo corporum caelestium quorum alia sunt alijs clariora, docet, in resurrectione futuros esse pro diuersis meritis diuersos splendores, & diuersa praemia iustorum. Tu autem perpende, quanti aesti-

manda sit sapientia, quam angelus hoc loco cum Daniele loquens cum splendore firmamenti comparauit. Verè sapientes sunt veluti caeli fulgentibus astris distincti, virtutum ac sapientiae ornamentis decorati. De illis ait diuinus psalter: Caeli enarrant gloriam Dei, & opera manuum eius annuntiat firmamentum. Ac quemadmodum astra non sibi ipsis solum splendorem habent, sed illo mundum illustrant: ita verè sapientes non sibi solum profunt, sed alios instruunt, optimarum doctrinarum vias tradunt, & ceteros ad vitam aeternam quaerendam praecipis salutaribus informant. Nam ut Ecclesiasticus ait, Sapientia abscondita & thesaurus inuisus, quae utilitas in vtrisque debent, qui docti sunt, cum alijs scientiam communicare. Ut stomachus epulas recipit non sibi soli, sed ut eas alijs corporis partibus distribuat: sic vir doctus recipit scientiam, qua non tantum sibi, sed alijs etiam profit. Et ut stomachus qui in se retinet nutrimentum, quod non digerit, nec membris alijs impertitur, facile corrumpitur & tabescit: sic vir peritus qui cum alijs non vult scientiam communicare, sibi ipsi infert detrimentum. Ideo dicebat Christus Deus noster apud Matthaeum capite quinto: Qui fecerit, & docuerit, hic magnus vocabitur in regno caelorum. Et. 28. Docete omnes gentes. Ut aues pabulum inuenientes pullis suis largiuntur: sic viri sapientia praestantes sunt eam in alios translaturi. Est enim animorum ingeniorumque naturale quoddam quasi pabulum doctrina. Ideo ait diuinus psalter de viro felici, qui in lege domini perpetuo meditatur: Erit tanquam lignum, quod plantatum est secus decursus aquarum, quod fructum suum dabit in tem-

pore

Similitudo. pore suo. Quemadmodum enim arbor fecunda & fructifera fructuum pulchrorum vbertate alijs vtilitatem affert: sic sapiens in alijs adiuuandis occupatus omnia ad communem refert vtilitatem.

Raban. Doctor ecclesiasticus, inquit Rabanus Magnentius in caput vigesimūquartū Ecclesiastici, scribendo & docendo non solum sibi laborat, sed alijs: sibi pro eterna mercede & quiete: alijs pro vera salute, & perpetua requie. Itaque commune commodum ante oculos ponit.

Huiusmodi hominem antiqui Deum appellabant: à quibus natum est illud laudatum, tritumque vetustate prouerbiū: *ὁ ἄνθρωπος ὡς θεὸς*. Hoc est homo homini Deus. Gentes enim Deorum cultrices nihil aliud existimabant esse Deum, quàm prodesse mortalibus. Ex quo effectum est, vt frugum & legū inuentores, & quicumque ad vitæ cōmoditatem aliquid attulissent, dij vocarentur.

Strabo. Hac ratione ductus Strabo libro. 10. Rectè, inquit, dictum est, mortales tunc maximè Deos imitari, cum in alios conferunt beneficia. Vnde Vergilius in Tityro ideo Cæsarem loco diuini numinis habebat, quia ab illo erat ingētibus immortalibusque beneficijs affectus. Quare poëma condidit ita canens:

O Melibæe Deus nobis hæc otia fecit.
Nanque erit ille mihi semper Deus, illius aram
Sæpe tener nostris ab ouibus imbuet agnus.

Nazian. Sed multò grauius id explicauit diuus Gregorius Nazianzenus in oratione de cura pauperū, vhi hæc verba literis exarauit. Fias ærumnoso Deus misericordiā Dei imitando: nihil enim æquè diuinū habet homo ac beneficentiam. Sed inter res omnes quibus homo potest hominem iuuare, doctrina sapientiæ vna

eminet, qua nihil potest esse ad veram animi pulchritudinem elegantius, nihil ad vitæ vtilitatem accommodatius, nihil ad suauitatem iucundius, nihil ad pietatem colendam præstantius. Sancta quippe rusticitas, inquit in epistola ad Paulinum Hieronymus, solum sibi prodest: & quantum ædificat ex vitæ merito ecclesiam Christi, tantum nocet, si destruentibus non resistat. In literis diuinis per aquam designatur sapientia, iuxta illud Ecclesiastici: Aqua sapientiæ salutaris potabit illum. Quare rectè ille ait, qui hominem sine scientia confert cum stagno sine aqua. Oseas capite. 4. postquam vocibus queribundis & lamentabilibus dixit non esse scientiam Dei in terra, adiecit statim: Maledictum & mēdaciū, & homicidium & furtum & adulterium inundauerunt. Sapientiæ inopia atq; despicientia est infinitorum scelerum basis, & turpis deformitas.

Contrà verò sapientia est maximarum virtutum fundamentum, & admirabilis pulchritudo. Qui ea sunt instructi, attrahunt ad se, & alliciunt animos, atque oculos intuentium. Pythagoras, Plato, Apollonius, & alij magni nominis viri novos populos adierunt, longè distantes oras peragrarunt: vt quos nominis celebritate duntaxat nouerant, proprijs oculis aspicerent. At illi non sunt veram sapientiam assecuti: quoniam fide Christi carebant: quin potiùs tenebris cooperti in erroribus versabantur. Christus Deus noster est verus sapientiæ fons: & vt verbis vtar Ecclesiastici: Fons sapientiæ verbum Dei in excelsis. Cum autem gentes vanorum deorum cultrices, hoc Dei verbum ignorauerint, aperte concludes, eas fontem sapientiæ non

ex fide nouisse: & ex conſequentē nō eſſe
 Similitu perfectam ſapientiam cōſecutas. Vt ſtel-
 do. lā quamuis lucis aliquid afferant, no-
 ctem tamen non diſcutiunt: ſed ſol illam
 diſpellit: ſic externi philoſophi rerum co-
 gnitione doctrinaque delectati tametiſi
 nonnullis in rebus mortales aliquo mo-
 do illuſtrarunt, non tamen noctis tere-
 bras ex eorum mentibus abſtulerunt: ſo-
 lus Chriſtus Deus noſter ſol iuſtitiae no-
 ctem & caliginem deleuit, hominumque;
 animos uero ſplendore illuminauit. Id
 intelligens Paulus apoſtolus capite ter-
 tiodecimo epiſtolae ad Romanos: Nox,
 Rom 13. inquit, praecelſit, dies autem appro-
 pinquabit. Nam cum uiri magno in-
 genio praediti contemptis omnibus &
 publicis & priuatis actionibus ſe ad in-
 quirendae ueritatis ſtudium conferrent,
 non eſt paſſus Deus eos diutius ober-
 rare. Apperuit eorum oculos aliquando,
 & errantibus uagisque uiam conſequen-
 dae immortalitatis oſtendit. Miſit filium
 ſuum unigenam, doctorem coeleſtem,
 ſolem iuſtitiae, fonte ſapientiae, cuius hau-
 ſtu atque potu poſſent mortales diuinam
 philoſophiam comparare, ardoremque rerum
 humanarum extinguerent. Haec eſt philo-
 ſophia chriſtiana, quae medetur animis,
 inanes ſollicitudines detrahit, ab impijs
 cupiditatibus liberat, noxios timores ex-
 pellit. Haec eſt uite mortalium dux, uir-
 tutum indagatrix, expulſrixque uitiorum:
 quae conſcientiae tranquillitatem largi-
 tur: & uiam munit ad uitam immorta-
 lem comparandam. Haec eſt excelsa il-
 la philoſophia, qua animi recreantur, &
 ad aeternitatem aluntur. Quare eos fe-
 lices ſtatuo, qui uirtutem amplectentes
 in diuinarum literarum ſtudium toto pe-
 ctore incumbunt: quod poſſint alta Dei

mysteria ſole ipſo ſplendidiora mentis
 oculis intueri, alios inſtruere, & ad aeter-
 nas mentium beatarum ſedes aſpirare.
 Non ſat eſt ornari ſcientia, ſed opus eſt
 iuxta illam uitae curſum dirigere. Vt e-
 ni in ſtruthio camelus pennas alasque; ha-
 bet, ſed non uolat, nec ſurſum erigitur:
 ſic homo doctus, ſed ſcleribus imbutus
 ſcientiam habet, ut uolet in caelum, ſed
 ipſe a terra haudquaquam extollitur. De
 huiusmodi hominibus non loquitur hic
 Daniel, ſed de his, quibus illud conue-
 nit, quod Chriſtus ait apud Matthaeum. 5. Mat. 5.
 Vos eſtis lux mundi: qui uirtute praediti
 cum ſapientia coniuncta, rerum maxi-
 marum ſplendore celebrati, admirabili
 candore ſplendebunt inſtar luminum coe-
 leſtium, quibus mundus illuſtratur.

¶ *Tu autem Daniel claude ſermones.* Hoc
 eſt, clauſas habeto uisiones has. Signifi-
 cat obſcuritatis harum uisionum magni-
 tudinem: quae tempore Antichriſti, &
 ultimi iudicij aperientur.

¶ *Et ſigna librum.* Subaudi, in quo haec
 ſcripſeris, quem teges ſigillis difficultatum.
 Haec uerba & ſuperiora idem ſignificat.
 Vult angelus difficultatem harum rerum
 exaggerare. Et praecipit Danieli, ne illas
 adeo aperte ſcribat, ut ab omnibus intel-
 ligatur. Diuina quippe myſteria non ſunt
 omnibus oſtendenda & explananda. Eam
 ob cauſam Eſaias capite. 29. Erit uobis, Eſai. 29.
 inquit, uisio omnium ſicut uerba libri
 ſignati. Et Ioannes capite quinto Apo- Apoc. 5.
 calypſis: Vidi in dextera ſedentis ſupra
 thronum librum ſcriptum intus & fo-
 ris, ſignatum ſigillis ſeptem. Veram
 huius libri intelligentiam Chriſtus ape-
 rit, qui habet clauem Dauid, ut idem ait Ioan-
 nes. 3. Apocalypſis. Ac non omnibus om-
 nia patefacit. Turbis in parabolis loque-

batur:

Mat.
 Plinius
 Diodo
 Pierius
 Luc. 24
 Mar. 15
 Apoc. 3.
 Matt. 13.
 Mar. 3.
 Luc. 8.
 Ioan 15

batur: discipulis verò seorsim omnia exponerebat. Et apud Matthæum septimo: *Matt. 7.* Nolite, inquit, sanctū dare canibus, nec margaritas mittatis ante porcos: ne forte conculcent eas pedibus suis. Porro veteres Ægyptij in foribus templorum dijs dedicatorum pingebant sphinges, significare volentes, diuina dogmata, sacraque mysteria per ænigmatum nodos esse inuolantē custodienda, & in arcanis duntaxat inter sapientes religionis cultores tractanda. Et quia Augustus Cæsar erat silentij rerum sacrarum amantissimus, ferebat sphingem in annulo, quo literas signabat, sculptam. Erat autē sphinx monstrum quoddam, cuius caput & manus puellæ similitudinem, corpus canis, alæ auis, vox hominis referebant: ut antiqui poëte fictis fabulis prodiderūt. Hæ sphinges, ut illi aiebant, homines prætereūtes difficilibus inextricabilibusque questionibus remorabatur. Quare abstrusa mysteria & ænigmata, & res difficiles & arcanas designabant. Vide Pliniū libro. 8. *Plinius.* Diodorum Siculū. 4. Pierium Valerianū *Diodo.* primo & sexto de hieroglyphicis. *Pierius.*

¶ *Vsque ad tempus statutum.* Hoc est, donec veniant ea, quæ tibi dico, & quæ scripseris, impleantur. Ac si dicat: Tege hos sermones vsque ad tempus illud, quādo quæ tibi nūtio, futura sunt. Nō ita apertè scribas has vaticinationes, ut eas quilibet intelligat. Vel vsque ad tempus statutū: id est vsque ad legem euangelicā, quādo ea Christus quibus voluerit, patefaciet. Discipulis enim suis post reditum ad vitam aperuit scripturas, ut diuus ait Lucas capite. 24. Ad quod significandū velum templi scissum est, cum Christus è vita migravit. Et apostolis dixit apud *Luc. 24.* Ioannē. 15. Cūm venerit paraclitus, quē

ego mittā vobis à patre, qui à patre procedit, ille testimoniū perhibebit de me. Et capite sextodecimo: Cūm autem venerit ille spiritus veritatis, docebit vos omnem veritatem. Vel vsque ad tempus statutum, id est, vsque ad tempus vltimum: vsque ad Antichristum, & secundum Christi aduentū. Huic expositioni fauet versio Theodotionis, quæ habet: *Theod.* Usque ad tempus consummationis. Et Pagnini: Usque ad tempus finis. *Pagnin.*

¶ *Ecce quasi duo.* Subaudi, homines. Erant quippe angeli: sed quia in figura erant humana, quasi homines vocantur. Versio Theodotionis non habet particulam quasi: quæ aliquando idem est quod re ipsa. Ita accipitur apud Ioannem capite primo: Vidimus gloriam eius, gloriam quasi vnigeniti à patre, plenum gratiæ & veritatis. Hi duo angeli erant præsidēs & custodes, alter Persarum, alter Græcorum, qui stabant iuxta fluuium Tigrim, vnus ex vna parte, alter ex altera. Perspicuum est ex capite decimo fuisse Danieli visionem hanc ostensam iuxta fluuium Tigrim, quem alij Tigridem nominant: de quo ibi nonnulla diximus. *Sup. 10.*

¶ *Et dixi viro.* Hoc est, & ego dixi angelo Gabrieli, qui mihi in figura viri apparuit. Nonnulli codices habent: Et dixit: nimirum vnus ex illis duobus. Ac hæc videtur correctior litera.

¶ *Qui erat indutus lineis.* Id est, qui erat veste linea amictus. Hæc vestis candida designabat angelicum nitorem, puramque integritatē. Maria Magdalena, ut tradit diuus Ioannes capite. 20. prospexit in monumentum, & vidit duos angelos in albis sedētes, &c. Et. c. 1. Actōrū ait diuus Lucas, in ascēsu Christi ad cælū

astitisse iuxta discipulos duos viros in vestibus albis. Viginti quatuor seniores quos vidit in Apocalypsi diuus Ioannes super thronos sedentes, vestibus etiam albis induti erant: per quos significantur sancti omnes in cœlesti gloria constituti, qui secum vitæ innocentiam attulerunt. Dicuntur autem bis duodecim: quia duodecim fuerunt filij Israël, per quos omnes viri iusti veteris testamenti intelliguntur: & duodecim apostoli, per quos omnes viri sancti noui testamenti significatur. In numero duodenario sunt ter quatuor, quia fides trinitatis sanctissimæ in quatuor mûdi partibus nuntiata fuit. Quare viri fide formata præstantes dicuntur duodecim: & omnes vtriusque testamenti viginti quatuor: qui numerus conflatur ex sexies quatuor: sex referuntur ad opera: quia Deus sex diebus fecit mundum: quatuor verò ad euangelia, quorum fidem aut implicitam aut explicitam omnes sancti habuerunt. Sine fide enim diuo Paulo assertore capite vndecimo epistolæ ad Hebræos, impossibile est placere Deo.

¶ *Qui stabat super aquas fluminis.* Nimirum Tigridis. Alij duo angeli stabant in littore super ripam, hic autem super aquas illius rapidissimi fluminis Babylo-nici, eas veluti pedibus conculcans. Significabat enim comprimendū esse Persarū & Babyloniorum furorem, eorumque impetus coercendos. Aut populos illos tandem conculcandos. Nam aquarū nomine significatur populi: iuxta illud psal-mographi: Vox domini super aquas. Et illud Apocalypsis: Aquæ quas vidisti, populi sunt, & gentes, & linguæ. Rectè quidem populus propter mutabilitatem, temeritatem, & incōstantiam animorum

hac atque illac vagantium, & crebram tanquam tempestatem, sic sententiæ mutationem cum aquis fluentibus atque fluctuantibus comparatur. Fortasse ideo angelus Persarum & angelus Græcorū erant in littore: quia tunc Persæ & Græci in regionibus proprijs quiescebant: Gabriel autem Iudæorum fautor in medio aquarum: quia Hebræi aquis calamitatum angebantur. Est enim in diuinis literis vsitatum, aquarum nomine calamitates designari. Fortasse per hos tres angelos, qui apparuerunt Danieli, significatur sacrosancta trinitas, quæ etiam apparuit Abrahæ: quando ipse tres vidit, & vnum adorauit. Nam per duos angelos qui erant in littore, possumus intelligere personam patris, & personam Spiritus sancti, quiescentes, per angelum autem in medio fluminis personam filij, qui solus erat in medio aquarum ac fluctuum: quia solū persona filij carnem humanam assumpsit, solus filius vndas tormentorum transiit factus homo, & fluctus dolorum ac cruciatuum sustinuit, vt nos ab æternis supplicijs liberaret.

¶ *Vsq̄e quo finis horum mirabilium?* Id est, quando implebuntur mirabilia hæc, quæ mihi prædicis? Quandiu est Antichristi tyrannis duratura? Quidam interpretantur: Quando tandem erit finis tantæ persecutionis?

¶ *Et audiui virum, qui indutus erat lineis, qui stabat super aquas fluminis, cum eleuasset dexteram & sinistra suam in cœlum, & iurasset per viuentem in æternum, quia in tempus & tempora, & dimidium temporis. Et cum cōpleta fuerit dispersio manus populi sancti, complebuntur vniuersa hæc. Et ego audiui, & non intellexi. Et dixi: Domine mi quid erit post hæc? Et ait: Vade Daniel, quia clausi*

Psal. 28.
Apoc. 17

C

Ioan
Ioan.

clausi sunt, signatiq; sermones usque ad prescriptum tempus. Eligentur, et dealbabitur, et quasi ignis probabuntur multi. Et impie agent impij: nec intelligent omnes impij: porro docti intelligent. Et a tempore cum ablatum fuerit iuge sacrificium, et posita fuerit abominatio in desolationem: dies mille ducenti nonaginta. Beatus qui expectat, et peruenit usque ad dies mille tercentos triginta quinque. Tu autem Daniel vade ad prescriptum: et requiesce: et stabis in sorte tua in finem dierum.

¶ *Et audiui virum.* Hoc est Gabrielem angelum in specie viri. Cur autem esset linea veste indutus, & super aquas locatus, diximus paulò antè.

¶ *Cum eleuasse dexteram et sinistram suam in caelum.* Tanquã scilicet iurãs, Deumq; testem inuocãs ad maiorem verborum suorum affirmationem. Solebant qui iurabant, manũ extollere. Vnde ipse Deus capite Deuteronomij 32. Leuabo, inquit, ad cœlum manum meam: & dicam: Viuo ego in æternum. Deus enim, vt diuus ait Paulus in epistola ad Hebræos: quoniam neminem habet, per quem iuret, maiorem, iurat per semetipsum. Et angelus in Apocalypsi capit. 10. leuauit manum suam in cœlum, & iurauit per viuentem in secula seculorum. Idẽ est per viuentem in secula seculorum, ac per viuentem in æternum. Hoc est, per Deũ, qui solus est æternus per se, ac in sempiternum viuens, & ipsa vita. Ipse ait apud Ioannem. 14. Ego sum via, veritas, & vita. De quo ait idem Ioannes. 1. Et vita erat lux hominum. Est etiam lux angelorum: sed quia non illis, sed hominibus scriptum est euangelium, satis fuit dicere, esse illum lucem hominum.

¶ *In tempus, et tempora, et dimidium temporis.* In tempus, hoc est, anno vno: & tẽ-

pora, hoc est annis duobus: & dimidium temporis, hoc est dimidio anni. Ac si dicat: Durabit tyrannis Antichristi tribus annis cum dimidio: tãdiu enim durauit Christi Dei nostri prædicatio. Hæc eadem verba scripta sunt suprã capite septimo, vbi ea explanauimus.

¶ *Cum completa fuerit dispersio manus populi sancti.* Id est, cum completè dispersa fuerit fortitudo fidelium. Cum Antichristus robur multorum Christianorũ dissipauerit. Accipitur manus pro robore & fortitudine. Vel pro copijs & coetu populi sancti: pro exercitu virorũ fide atque iustitia præstantium, qui ab Antichristo exagitati se conferent in fugam.

¶ *Ego audiui, et non intellexi.* Omnia quæ dicta sunt, audiui: sed non omnia intellexi. Audierat diuersa regum bella, & multiplicem historiam, sed nomina nõ audierat singulorũ. Et si in vniuerso percepit animo veritatem, tamen in parte nonnulla non intellexit: quia nulla ex earum rerum cognitione comoditas proveniebat. Solet enim Deus ad communem vtilitatẽ futura diuinis vatibus ostendere. Est quidem Daniel sine dubio propheta, dicente Christo domino in euangelio authore Matthæo: Cum videritis abominationem desolationis, quæ dicta est à Daniele propheta. Propheta autem est videns, vt constat ex capite nono libri primi Regum, & sextodecimo libri secundi Paralipomenon: & alijs ex locis diuinarum literarum: videns verò quæ prædicat, mentis oculis intuetur. Quare dicendum est, Daniele vaticinationes suas intellexisse: tametsi aliquid eum fugeret, cuius non erat ei tũc necessaria cognitio. Spiritus prophetiæ non semper mentes diuinorum vatũ illustrat: nam

Ioan. 3. vt Christus apud Ioannem ait capite. 3.
4. Re. 4. Spiritus vbi vult, spirat. Hinc Elisæus:
Dominus, inquit, celauit à me, & nō in-
dicauit mihi. Fieri quippe potest, vt mul-
ta videant, & intelligant diuini vates ge-
neraliter, quorum aliquid in parte non
intelligant. Id quod hīc dici potest à Da-
niele.

¶ *Vade Daniel.* Hoc est, ne cures id: dif-
fer in aliud sermonem: non enim tibi
modò sum aliud dicturus. Ac si dicat. Ni-
hil amplius modò à me queras circa id,
quod tibi prædixi. Volebat Daniel in-
telligere determinationē diei vltimi iu-
dicij, & alia, quæ illi non conueniebant.
Quam ob causam ei indicata non fue-
runt. Discipulis etiam suis dixit Chri-
stus capite Actorum primo: Non est ve-
strum nosse tempora vel momenta, quæ

Act. 1. pater posuit in sua potestate. Et Ecclesia

Eccles. 3. sticus capite tertio: Altiora te, inquit, ne
quæsieris, & fortiora te ne scrutatus fue-
ris. Sed quæ præcepit tibi Deus, illa co-
gita semper: & in pluribus operibus eius
ne fueris curiosus: non est enim tibi ne-
cessarium, ea quæ abscondita sunt, vide-
re oculis tuis. Hæc ille.

¶ *Clausi sunt, signatiq; sermones usque ad
presinitum tempus.* Hoc est, non explica-
buntur sermones hi nisi tempore à Deo
constituto: tunc aperientur, & patefient.
Eam ob causam non expedit tibi diem
vniuersalis iudicij determinatè intelli-
gere, nec alia huiusmodi, quæ tempore
congruente aperientur.

¶ *Eligentur.* Hoc est, diuinitus ostendē-
tur electi patientiæ, & constantiæ, cæte-
rarumque virtutum ostensione. Et deal-
buntur: hoc est, expurgabuntur, & mū-
di atque lauti reddentur.

¶ *Et quasi ignis probabuntur multi.* Idest,

quasi aurum in igne: sic multi viri iusti
in fornace calamitatum purū vitæ ostē-
dent nitorem. Eodem modo capite supe ^{Sup. 11.}
riore: Vt conflentur, & eligātur, & deal-
bentur. Vbi ea poteris videre, quæ ibi li-
teris mandauimus. Vt resina quædā nō <sup>Similitu
do.</sup>
differt à thure colore nec figura: sed si
conijciantur in ignem, thus olet, resina
verò foetet: sic sceleratus simulator in re-
bus externis non differt à iusto: sed con-
iecti ambo in ignem calamitatum sta-
tim se patefaciunt: nā iustus mittit odo-
rem tolerantia, impius verò foetore ira-
cundia. Vel ideo ait: Quasi ignis proba <sup>Similitu
do.</sup>
buntur: quia quemadmodū paruus ignis
extinguitur vêtō, quo magnus augetur,
& indies crescit: sic exilis virtus restingui-
tur calamitate & tētatione, qua ea quæ
est perfecta, omnibusque numeris abso-
luta redditur clarior, diuturnior, ani-
pior, pulchrior, & præstantior. Et qui ea
præditus est, coronam victoriæ adipis-
citur. Id quidem est, quod ait in epistola
sua Iacobus apostolus: Beatus vir qui ^{Iaco. 1.}
suffert tentationem: quoniam cum pro-
batus fuerit, accipiet coronam vitæ. Vt <sup>Similitu
do.</sup>
balsamum in vas aquæ coniectum, si est
purum & præcellens petit fundum, si au-
tem impurum & cōtaminatum sursum
fertur: sic homo aqua calamitatis & ten-
tationis probatur: nam qui est vera vir-
tute præditus ad imū humilitatis & pa-
tientia se confert, qui autē est vitij im-
butus, ad iræ & furoris fastigium tendit.
Aspicias igitur, vtilitatem viri iusti tenta-
tione augeri, eaq; illius gloriā illustrari.

¶ *Impie agent impij.* Hoc est, fructus im-
piorum erunt impietates: qualis arbor,
talis fructus. Ideo ait Ecclesiasticus capi- ^{Eccle. 3.}
te tertio: Peccator adijciat ad peccandū.

Et Dauid capite. 24. libri. 1. Regum: In ^{1. Re. 24.}
pro-

proverbio antiquo dicitur: Ab impijs egreditur impietas. Et apostolus capit. 3. epistolæ. 2. ad Timotheum: Mali homines & seductores proficient in peius errantes, & in errorem mittentes. Et Ioannes in Apocalypsi. 22. Qui nocet, noceat adhuc: & qui in sordibus est, sordescat adhuc.

¶ Nec intelligēt omnes impij: porro docti intelligent. Nullam habebunt impij intelligentiam sibi salutarem: pij verò ea præditi erunt. Homines sceleribus imbuti non ad salutem intelligent illa Dei mysteria, quæ intelligent viri iusti. Nam vt sapiens ait: In maleuolam animam non introibit sapientia, nec habitabit in corpore subdito peccatis. Et apostolus capite. 2. prioris ad Corinthios: Animalis homo non percipit ea, quæ sunt Spiritus Dei: stultitia enim est illi, & non potest intelligere, quia spiritualiter examinatur. Cum humana ratio sit obscurata flagitijs, impedita sceleribus, & à diuina voluntate auersa, non percipit cœlestem ac salutarem doctrinam. Quid spirituale scire potest, qui effrenatos carnis sequitur appetitus, qui est summis infinitæ cupiditatis stimulis concitatus? Qui fieri potest, vt qui non spiritu ducitur, sed carne, quæ sunt spiritualia rectè cognoscat? Eam ob causam ait apostolus. Nō potest intelligere, quia spiritualiter examinatur. Ac si dicat: Impius libidine ductus, & flagitijs contaminatus non potest animo comprehendere, quæ sunt Spiritus Dei, quoniam spiritualiter discutiuntur, & iudicantur. Vel vt diuus interpretatur Ambrosius, quia impius spiritualiter iudicatus est, & in reprobum sensum dānatus. Quid sciunt, qui seipso nesciunt, qui relicto & cōtempso itenere immor-

talitatis ad æternas mentium beatarū sedes directo, viam eligunt deterrimā, ad inferorum pœnas ducentem, qua ad æternam mortem gradiuntur? Stulti sunt huiusmodi homines, & vt inter omnes constat, nisi inter eos, qui ipsi quoque insanunt, insanissimi. Possunt illi scientias habere, & quid facere debeant multis in rebus intelligere: Sed quid hoc illis prodest, si quod intelligunt, haudquaquam efficiunt? Imò, vt diuus ait Iacobus: Sciēti bonum facere, & non facienti peccatū est illi. Sunt sapientes ad fallaces mundi diuitias, & inanem gloriam, & alia huiusmodi aucupandum: sed vt diuus asserit Paulus in priore ad Corinthios: Sapientia huius mundi stultitia est apud Deum. Hæc sapientia est nuda, à charitate separata: quam ob causam non est vera sapientia nominanda. Hæc est, que inflat, vt ait apostolus, qua homines tumescunt: de quibus ait psalmographus. Dominus scit cogitationes hominum, quoniam vanæ sunt. Nā inanibus noxijsq; cogitationibus occupantur, nisi diuino lumine gratiæ illustrentur. Eam ob causam adiecit statim idem diuinus vates: Beatus homo, quem tu erudieris domine, & de lege tua docueris eum. Vt aquila acumine visus superat alias aues, sed est illis crudelior & rapacior: ita sæpe quāto homo maiore visus intellectiois acie pollet, & in mundi rebus est sapientior, tantò est sceleratior & iniustior. Vt in Ægypto vbi innumera plantæ salubres nascuntur: innumera etiam venenatae generantur: sic ingenium abundans documentis artium, abundat sæpenumerò machinis flagitiorum. Ac plerunque nihil ei prodest scientia, nisi ad infelicitatem suam intelligendam: non autem vt illi me-

illi medeatur. In calamitate nihil ei remanet nisi intelligentia ad percipiendā pœnam, & miseriam: non ad remedium adhibendum. Hæuæ dixit diabolus: Aperiuntur oculi vestri: & eritis sicut dii sciētes bonum & malum. Cū verò comederunt, viderunt pœnam, eius autem remedium nequaquam. Hinc Ecclesiastes primo: Qui addit scientiam, inquit, addit laborem. Vera sapientia affert tranquillitatem animis, quos quasi concordia quadam placat ac lenit, eosque ad labores & dolores, rerumque aduersarum ictus fortiter ferendos inuitat. Hęc mittit mortales ad vberimum ipsius plenissimumque fontem, cuius haustu atque potu conceptam visceribus sitim sedēt, ardoremque restinguāt. Quare illustriore nominis celebritate digni sunt verè sapientes, quàm insignes oratores: illi enim secundum sapientiam cursum vitæ conficiunt, recteque viuendi doctrinam aperiunt, quod est longè præstantius, quàm eloquentia vti: ac benedicere ad paucos pertinet: bene autem viuere ad omnes.

Bernar. De hac sapientia ait Bernardus: Inuenisti sapientiam, si prioris vitæ peccata defleas, si huius seculi desideria paruipendas, si æternam beatitudinē toto pectore concupiscas. Qui huiusmodi sapientiam contempserint, non intelligēt: qui autem illam coluerint, ea quæ dico, animo percipient, & quantum expedit, intelligunt: vt hęc ait angelus Danieli.

¶ *A tempore cū ablatum fuerit iuge sacrificium.* Dixerat duraturum esse crudelem Antichristi dominatum tres annos cum dimidio: nunc explicat, quando incepturus est: nimirum à tempore illo, quo sanctissimum altaris sacrificiū cessauerit in regionibus illis, vbi fuerit An-

tichristus. Nam cū ille venerit, prohibebit sacrū celebrare. Et ita intermitteretur sanctissimum eucharistiæ sacramentum, quod hoc loco iuge vocatur: quia vbiq; offertur in Oriente, Occidente, Septentrione, & Meridie. Et semper, quia quando nobis sol occidit, alijs oritur: & quādo nobis est nox, illis est dies. Et ita semper in aliquibus oris ac regionibus dies illucescit. De hoc perenni sacramēto ait ita Deus apud Malachiam capite primo: In omni loco sacrificatur & offertur nomini meo oblatio munda. Intelligi locum illum de hoc admirabili eucharistiæ sacramento authores sunt Irenæus libro. 4. contra Valentinum, Iustinus martyr in dialogo cum Triphone, Cyprianus contra Iudæos, Eusebius Cæsariensis libro. 1. euangelicæ demonstrationis, Hieronymus, & post illum Theodoretus in Malachiam, Ioānes Damascenus libro. 4. de fide orthodoxa. Vt eadem imago simul in multis relucet speculis: sic sanctum Eucharistiæ sacramentū simul in multis conficitur locis. Cū natura possit efficere, vnam animæ essentiam in plurimis mēbris esse, in corde, capite, pedibus, & manibus: quomodo non poterit efficere Deus, vt corpus suū in pluribus sit locis? præsertim cū ibi non sit localiter, sed sacramentaliter. Ac quemadmodum candelæ lumen tā multis sufficit, quàm vni: ita hostia consecrata quantum ex se est, tam vni prodest, si totam illam accipiat, quàm multis, si eam in particulas diuisam sumāt. In qualibet enim particula totus Christus continetur. Magnum profectò mysterium, & admirabile redemptionis humanæ sacramentum. De eo cecinit diuinus psaltes: Memoriam fecit mirabilium

1. Tim.

1. Cor.

Malac.

Irenæ.

Iustinus

Cypria.

Eusebi.

Hieron.

Theod.

Damasc.

Similitudo.

Similitudo.

Psal. 110

lium

lium suorū misericors & miserator dominus, escam dedit timentibus se. Dedit escam ad vitam, quia per escam introierat mors. Solet Deus iisdem rebus detrimenta nostra resarcire, quibus infringimur, & morbis nostris iisdem remedijs mederi, quibus agrotamus: vt quibus rebus perimus, iisdem restituamur. *Genes. 7.* Destructus est mūdus aquis in proluuie terræ, recuperatus est aquis in baptismo, dicente domino apud Ioannem *Ioan. 3.* Nisi quis renatus fuerit ex aqua & Spiritu sancto, non potest introire in regnum Dei. Ioseph ob somnia fuit veditus, & abiectus, & afflictus: & ob somnia in libertatem restitutus, & ad eximiā gloriam euectus, admirabilique gaudio cumulatus. *Genes. 37.* Quædam mulier nimirum *Genes. 41.* Heua fuit principium nostræ infelicitatis: quædam mulier nimirum Maria fuit principium nostræ beatitudinis. Heua fuit plena culpæ, Maria plena gratiæ: cui dixit angelus: Aue gratia plena. Per escā ingressa est mors, dicente Deo: De ligno sciētiae boni & mali ne comedas: in quocunque enim die comederis ex eo, morte morieris: per escam ingressa est vita, eodem Deo aiente: Siquis manducauerit ex hoc pane, viuet in æternum. *Ioan. 6.* Et iterum: Panis quem ego dabo, caro mea est pro mundi vita. Et paulò post: Caro mea verè est cibus, & sanguis meus verè est potus: qui manducat meam carnem, & bibit meum sanguinem, in me manet, & ego in illo. Si quærimus epulas corporis, quarum rapimur auaritate, quanto magis debemus animi quærere cibū, panem illum viuum, qui de cælo descendit? Iudæi solebant efferre magnis laudibus legis veteris portenta & mirabilia: quorum nonnulli hoc faciebant, non vt

ea laudarēt, sed vt Christi miracula abijcerent. Hoc est enim mundi artificium, laudare quosdam, vt alios vituperet: extollit illos, vt deprimat istos: aufert è sepulchris mortuos, vt sepeliat viuos: vt hos contegat iniecta humo, alios extrahit ex monumentis. Hac causa ducti nonnulli ex Iudæis manna pleno ore laudabant, quo fuerat Israëliticus populus in *Exo. 16.* solitudine nutritus, & sustentatus: de quo canit diuinus citharcedus: Panem cæli *Psal. 77.* dedit eis: panem angelorum manducauit homo. Et alibi: Pane cæli saturauit *Psa. 104.* eos. Sed quemadmodū lapides pretiosi, vt eorum vis & gradus agnoscat, alijs *Similitudo.* gemmis conferuntur: ita vt huius sancti eucharistiæ sacramēti præstātia cognosceretur, voluit illud Christus cum manna Iudæorum comparare. Ideo ait illis: Patres vestri manducauerunt manna in *Ioan. 6.* deserto, & mortui sunt: at panis quē ego dabo, est panis viuus de cælo descendēs, vt si quis ex ipso manducauerit, nō moriatur. Si quis manducauerit ex hoc pane, viuet in æternum. Ac si diceret: Manna erat vmbra, ego sum substantia: manna erat figura, ego figuratus: manna non tribuebat gratiā dignè manducantibus, hoc autem sacramentum gratiam in eos cōferet, qui illud digne susceperint: manna reficiebat solū corpus, hoc autē sacramentum corpus & animam: manna non tribuebat vitam æternam, hoc autem sacramentum tribuit. Videte, & animis diligenter perspicite, quot sint inter hos duos panes discrimina, & quantē inter hæc duo mirabilia differentia. Quid plura? Manna erat pura creatura, in hoc autem eucharistiæ sacramento est totus Christus, verus Deus & ver⁹ homo, mūdi creator & redemptor. Nam panis vir-
tute

tute verborum consecrationis conuertitur supernaturaliter, & trãssubstantiatur in verum Christi corpus. Vbi autem est eius corpus, per quandam concomitantiam ibi est eius anima, & eius diuinitas. Itaque in hostia illa cõsecrata totus Christus verè & realiter continetur. Id quod panis & vinum ante consecrationẽ erat, confecta consecratione verè est corpus & sanguis domini. Siquidem caro eius verè est cibus, & sanguis eius verè est potus. Non ait: Caro mea metaphoricè, aut parabolicè, aut allegoricè, aut figuratiuè: sed verè est cibus: qui verè cibus verè est Christus, verus Deus. Hoc intués méti oculis diuino lumine illustratis diuinus vates Esaias ait: Verè tu es Deus absconditus. Est enim in admirabili sacramento sub speciebus panis & vini absconditus, ne mortalium oculis conspiciatur. Christus est sacerdos, iuxta id quod ait psalmographus: Tu es sacerdos in æternum secundum ordinem Melchisedech. Quem locum diuus Paulus in epistola ad Hebræos de Christo interpretatur. Et quemadmodum Melchisedech obtulit Deo panem & vinum, vt in libro Genesis proditum est memoriæ: ita Christus seipsum obtulit patri sub speciebus panis & vini. Quod autem Melchisedech panem illum & vinum obtulerit Deo, indicat id, quod sequitur: Erat enim sacerdos Dei altissimi. Ac vt Melchisedech regnum administrabat & sacerdotium: ita Christus est rex & sacerdos: vt rex nos gubernat, & tuetur: vt sacerdos auté mysterijs maximarum rerum nos instruxit, & religionem, verumque Dei cultum per vniuersas terrarum oras longè lateque propagauit: & scelera nostra admirabili sacrificio sui sanctissimi corporis, & pretiosis-

fimi sanguinis expiauit: nobisque viam ad beatitudinem æternam muniuit. Fuit autem Melchisedech similis Christo rationibus alijs, quas numerat apostolus capite septimo epistolæ ad Hebræos. Fuisse sacrificium illud Melchisedech figuram sancti eucharistiæ sacramenti, authores sunt Eusebius Cæsariensis libro. 5. euangelicæ demonstratiõnis, Cyprianus lib. 2. epistola. 3. Ambrosius in commetarijs in epistolam ad Hebræos, cap. 7. & libro. 4. de sacramentis cap. 3. Hieronymus libro questionum in Genesim: & in cap. 26. Matthæi: & fusius in epistola ad Euagrium, Augustinus libro. 16. de ciuitate Dei, capite. 22. & libr. 18. capite. 35. Et in psal. 33. & 109. Theophylactus in caput. 5. epistolæ Pauli apostoli ad Hebræos, Eustathius Antiochenus in Genesim, Remigius in psalmum. 109. Quid ad tot, tantaque sanctorum patrum testimonia respondebunt Calvinistæ, & alij heretici nostri temporis, qui non solum negant antiquas huius admirabilis sacramenti figuras, sed etiam ipsum sacramentum, quod penitus delere conantur? Sunt Iudæi illi, qui dicebant: Quomodo potest hic nobis carnem suam dare ad manducandum? Dicunt enim se non videre illic Christi corpus. Sed vnde sequitur: Non videmus hic Christi corpus, ergo non est hic? Que est ista conclusio? O ridiculi dialectici! O leues homines in re tam graui! Nec vident animam in homine: & tamen in illo anima est. Isaac non vidit Iacob, quando ipse Iacob ei attulit escam venationis, ab eoque petijt benedictionem: caligauerant enim oculi Isaac. Fefellit eum tactus cum sensibus alijs: existimauit enim illum esse Esau: solum auditus eum non fefellit: quam ob causam dixit: Vox quidè vox Iacob est. Quauis

VOS

vos decipiant sensus alij, tamē credite au-
 ditui. Nonne auditis vocem Christi dicē-
 tis: Hoc est corpus meum? Hæc vox qui-
 dem vox Christi est. Christus loquitur
 in euangelio: cur euangelio non creditis?
 Cur de verbis Christi dubitatis? Ipse
 Christus ait apud Lucam. Hoc est cor-
 pus meum, quod pro vobis datur: Hoc
 facite in meam commemorationē. Ipse
 apertè ait, illud esse verum suum corpus:
 ipse clamat: Caro mea verè est cibus: &
 cibus qui reficit, qui recreat, qui instau-
 rat, qui alit, qui gratiam confert, qui glo-
 riam tribuit immortalē. Videte obse-
 cro quàm altè nobis suā erga nos Chri-
 stus Deus noster ostēdat charitatē: quic-
 quid à nobis assumpsit, totum pro nobis
 expendit, & nobis in cibū porrigit. Qui
 in hac vita se nobis largitur, quid faciet
 in altera? Cur non dabimus ei nos ipsos,
 qui se totū nobis dat? qui abiens in cœlū
 nobiscum mansit in sacramento? Nō po-
 tuit ferre eius amor, vt discederet à no-
 bis, quin maneret nobiscū. Quæ res vn-
 quā gesta est mirabilior? quæ amabilior?
 quæ illustrior? quæ denique accommo-
 datior memoriæ hominum sempiternæ?
 Qui homines erūt tam inhumani, tam
 agrestes, tam ingrati, tam stupidi, qui nō
 videant hanc Dei erga nos singularem
 beneficentiam, & admirabilem charita-
 tem? Sed quemadmodum Abrahā tres
 vidit, sed vnum adorauit: ita nos viden-
 tes in hostia consecrata colorem, figurā,
 & magnitudinem: vnam solam rē illic
 adoramus, nimirū ipsum Christū Deū
 nostrum. Ac quamuis admirabile hoc sa-
 cramentum ab iniquis aliquando sacer-
 dotibus ministretur, & ab hominib⁹ im-
 probis sumatur, ipsum tamen purū sem-
 per & incontaminatum perseuerat. Nā

vt solis lux transiens per loca polluta nō
 polluitur: sed splendida manet atque pu-
 ra: sic Christus tametsi ab hominibus ini-
 quis tractatur, ipse tamē nō inquinatur:
 sed purissimus atque sanctissimus ma-
 net, eos illustrās qui se ab impuritate se-
 uocarūt. Ipse est cœlestis ac diuinus pel-
 licanus, qui nos corpore suo sacratissi-
 mo & sanguine suo pretiosissimo susten-
 tat atque nutrit. Nam post consecratio-
 nem iam in hostia non manet panis, sed
 Christi corpus: & Christus ipse, qui est
 panis viuus, qui de cœlo descendit. Hoc
 sacramentū est veteris legis sacramentis
 præstantius. De illo intelligitur id, quod
 Deus per Mosē promisit capite Exo-
 di. 16. daturum se vespere carnes, & ma-
 ne panem. Vbi per vesperam obscuram
 intelligitur lex vetus, in qua Deus dedit
 carnes, hoc est sacrificia carnalia: per ma-
 ne verò clarum lex noua, in qua dedit pa-
 nem cœlestem, hoc est seipsum, in sancto
 eucharistiæ sacramento: vbi fit admira-
 bilis trās substantiatio. Si phœnix, vt Pli-
 nius, & Lactantius, & viri alij magni no-
 minis aiunt, incensa moriens conuerti-
 tur in cinerē, & cinis ille in alterā phœ-
 nicē, quæ de puluere reuiuiscit: cum alia
 sit pulueris, alia auis materia, alia carnis,
 alia cineris: nonne poterit Deus facere,
 vt panis conuertatur, & trās substantie-
 tur in verum suum corpus? Nonne aqua
 conuertitur in crysallum, & in glaciem,
 & in gelu? Ex diuina scriptura scimus a-
 pentè virgam Mosi in serpentē conuer-
 sam fuisse: & aquas Ægypti in sanguinē
 mutatas. Lege librum Exodi, vbi hæc
 intueberis. In sancto Christi euangelio
 authore diuo Ioanne scriptum est, in nu-
 ptijs Chana Galilææ fuisse aquam in vi-
 num mutatā. Coralius ex ligno fit lapis:
 cum

Similitu-
do.

Ioan 6.

Exod. 16

Lactan.

Exod. 4.

Exod. 7.

Ioan. 2.

Similitu-
do.

cum diuersa sit ligni ac lapidis materia. Nonne herbæ quas comedimus, cõuertuntur in carnem & sanguinem? Nõne homo ex herbis, & rebus alijs conficit vitrum alterius diuersæ naturæ? Miretur igitur sui miracula, & desinat Dei miracula negare. In Germania est fons, qui admirabilem efficit cõuersionem: nam lignum in illum coniectum conuertitur in lapidem. Et asserit Albertus magnus se hoc expertum fuisse. Potest natura miranda quædam facere, & fragilis atque imbecillus homo opera admirabilia cõficere: & summus ac potētissimus Deus non poterit? Quis hoc dicet, nisi fuerit à ratione relictus, & omni intelligētia penitus destitutus? Qui voluerit multa de veritate huius sacramenti conspiceret legat diui Iacobi liturgiam: cuius meminit synodus sexta canone. 32. Procl^o episcopus Constantinopolitanus, Nicolaus episcopus Methonensis, Marcus Ephefi- Ignati. nus. Legat epistolam diui Ignatij ad Romanos, diuum Clementem discipulum diui Petri apostoli epistola secunda, Tertull. ptimum Tertullianum libro de resurrectione carnis, Dionysium Alexandrinum in epistola ad Fabianum episcopum Antiochenum, Arnobium in psalmum. 4. Athana. & in psalmum. 110. Athanasium Alexandrinum quæstione. 2. de varijs quæstionibus, Hilariū libro. 8. de trinitate, Optat. tum episcopum Meleuitanum libro. 6. Basilus contra Donatistas, Basilium magnū in Ambro. tractatione de baptismo, Ambrosium episcopum Mediolanensem in libro de his, qui initiantur mysterijs, & libro. 4. Chryso. de sacramentis, Ioannem Chrysostomū homilia. 60. de his, qui sacra mysteria impurè sumunt: & homilia. 44. & 45. in August. sanctum Ioannem, Augustinum Aure-

lium in psalmum. 33. Cyrillum Alexandrinum libro. 4. in Ioannem. Hieronymum in epistola ad Damasum de filio prodigo, & epistola ad Hedibiā, Amphilo- Amphil. lochium, Onuphrium, Palladiū, & alios Onuph. infinitos authores vetustate ac illustrib^o Palladi. laudibus celebratos. Quid dicam de recentioribus hoc asserentibus, cum sint innumerabiles? Id quod scriptū est psalmo. 2. Apprehendite disciplinam: potest Psal. 2. transferri ex Hebraeo: Adorate panem. d. 2001. Verbum enim Naxac non solum apprehendere significat, sed etiam adorare, ut ait Hieronymus, & osculari, vocabulum Hieron. autem bar inter alia significat panem, ut ait Pagninus in Thesauo. Quis est hic Pagnin. panis, quem sumus adoraturi, nisi Christus Deus noster in hoc sacramēto? De illo intelligitur illud Zachariae. 9. Quid Zach. 9. pulchrum eius est nisi frumentū electorum, & vinum germinans virgines? ubi per electos & virgines Christiani significantur: per frumentum verò & vinum sacrosanctum eucharistiæ sacramētum, in quo Christus sub speciebus panis & vini verè & realiter continetur. Omnes scriptores ex omni memoria à tempore apostolorum, qui fidem catholicā tenuerunt, & de sacramentis tractauerunt, huius sacrosancti sacramēti & sacrificij veritatem affirmarunt. Omnes nõ solum fatentur, sed etiam profitentur in hostia sacrata esse verum Christi corpus, & totum Christum, & in calice cõsecrato esse verum Christi sanguinem, & totum Christum. Hæc fidei veritas fuit asserta & definita à multis summis pōtificibus, quorum verba sunt in sacros canones relata de consecratione distinctione prima & secunda: fuit etiam asserta & definita in concilio Vercelensi, in concilio Turo-

nensi,

nensi, in duobus concilijs Romanis, quo-
 Nicola. rum alterum Nicolaus secundus, alterum
 Gregor. Gregorius septimus pontifices maximi
 conuocarunt. Ibi Berengarius haereticus
 qui hoc sacramentum negauit, fuit dā-
 Innocē. natus publica sententia: quam postea In-
 nocentius tertius in concilio Lateranē-
 si magno confirmauit. Ac deinceps in
 Florentino & Tridentino concilijs, & in
 multis alijs fuit huius veritatis fides aper-
 tē declarata & definita. Itaque in hostia
 consecrata est verus Deus noster, spes no-
 stra, consolatio nostra, refugiū nostrum:
 illic est panis vitæ, dulce ac diuinū māna
 absconditum, solatiū nostri exilij, pignus
 nostræ gloriæ, fiducia nostræ beatitudi-
 nis. Qui dignē manducat, Deū ipsum in
 Ioan. 6. se habet per gratiam: ille enim ait: Qui
 manducat meam carnem, & bibit meū
 sanguinem, in me manet, & ego in il-
 lo: nimirum per gratiam & charitatem.
 Quare qui dignē sumit, adhæret Deo
 admirabili vinculo amoris: qui autem
 1. Cor. 6. adhæret Deo, vt ait apostolus, vnus spi-
 ritus est. Aduerte. Non ait Deus: In me
 manet, & ego transeo: sed & ego in il-
 lo maneo. Mundus transit, vt verbis vtat
 Ioan. 2. diuini Ioannis in prima sua canonica, &
 concupiscentia eius. Et de rebus huius se-
 Sap. 5. culi scriptum est in libro Sapientia: Trā-
 sient omnia illa sicut vmbra. At Deus
 manet in æternum. Perijt memoria eo-
 Psal. 5. rū, cū sonitu, inquit psalmograph⁹, & do-
 min⁹ in eternū permanet: Diuinū numē
 sempiternam habet vitam, res autē mū-
 diant obruūtur repente, aut sensim eua-
 nescūt. Contēnamus igitur ea, quæ fluxa
 sunt, & caduca: fallacia bona, mūdi ludi-
 bria pro nihilō putemus: Deū autē qui est
 vita sempiterna & summū bonū summa
 auiditate amore plenissima amplecta-

mur. Eam ob causam viri pietate & iusti-
 tia præcellētes imitātur in terris vitā cœli
 tū, quia manēt in Christo, & in illis ipse.
 Ex quo efficitur, vt admirabiles victorias
 aduersus demonē, mūdū, & carnē quoti-
 die cōsequatur. Hoc salutare & sacrosan-
 ctū sacramentū & sacrificiū nitetur. Anti-
 christus delere, quē admodum nunc eius
 mēbra haeretici nostri temporis nitūtur.
 Et auferetur tunc iussu impij Antichri-
 sti aliquo temporis interuallo, vt ex hoc
 Danielis loco constare videtur.

¶ *Et posita fuerit abominatio in desolatio-
 nem.* Id est, & antichristus desolator om-
 nium bonorum se exposuerit, vt tanquā
 Deus colatur. Abominationem appel-
 lant Iudei idolum, cui diuinus cultus ex-
 hibetur. Huiusmodi erit Antichristus:
 quē impij pro Deo venerabūtur. Vel ac-
 cipitur abominatio pro ipsius Antichri-
 sti exercitu: qui templa sancta desolabit,
 & impia scelera admittet. Vel pro eius
 imagine: quam omnibus colendam exhi-
 bebūt. Ego existimo per abominationem
 desolationis intelligi hoc loco cultū exe-
 crandum verō Dei cultui contrariū. Ca-
 pite nono locutus est Daniel de abomi-
 natione desolationis: quē fortasse est eadē
 cū hac. Sed probabilius est, illic locutū ef-
 se de abominatione, quæ fuit Hierosoly-
 mæ in eius euerfione per exercitum Ro-
 manorū, hūc verò de illa, quæ erit tēpo-
 re Antichristi. Christus autem in euan-
 Mat 24. gelio ad vtrāque respexit, quia prior fuit
 posterioris figura: quando dixit: Cum vi-
 Marc. 13. deritis abominationē desolationis, quæ
 dicta est à Daniele propheta, stantem in
 Luc 21. loco sancto: qui legit, intelligat.

¶ *Dies mille ducenti nonaginta.* Id est, erūt
 tres anni cū mēsibus sex, & nōnullis pau-
 cis diebus. Explicat id, quod paulò antē

Ee dix-

dixerat: In tempus, & tempora, & dimidium temporis.

¶ *Beatus qui expectat, & peruenit usque ad dies mille tercetos triginta quinque.* Ad-
dit superiori sumæ quadraginta quinque
dies, in quibus erit leuamé & refrigeratio
electis. Sensus est: Felices erunt, qui post
mortem Antichristi vixerint: quibus dabi-
tur aliqua requies, & tempus aliquod, quo
possint animæ salutem querere, maculas
scelerum poenitentia delere, & ad Deum toto
pectore aspirare. Qui Antichristo è vita
sublato viui remaserint, si non fuerint dece-
pti, sed in fide & virtute constantes, acci-
pient coronam vitæ: si autem decepti pa-
ruerint Antichristo, poterunt illo tempo-
re poenitentiam agere, à flagitijs reuocari,
& ad Christum conuerti. Sed non intel-
ligas futurum esse iudicium vniuersale
proximè post illos quadraginta quinque
dies ab interitu Antichristi. Dabuntur illi
quidem: sed non est perspicuum, utrum post
illos dentur alij: nec est omnino certum,
sint necne dies illi naturales. Et fortasse
ponitur numerus definitus pro indefinito.

¶ *Tu autem Daniel vade ad præfinitum.*
Hoc est, tu verò morieris: & hæc non as-
picias. Ponitur præfens imperatiui pro
futuro indicatiui, vt Deuteronomij. 32.
vbi Deus dixit Mosi: Morere in monte.
Ire ad præfinitum, est ire ad mortem omni-
bus constitutam. Nam, vt verbis vtar apo-
stoli in epistola ad Hebræos, Statutum
est hominibus semel mori. Vnde mors
appellatur via vniuersæ terræ. Volens Io-
sue cap. 23. libri sui indicare se esse morti
propinquum: En ego, inquit, ingredior
viam vniuersæ terræ: hoc est mortem,
quæ est omnium hominum via. Eodem
modo dixit Dauid capite secundo libri
1. Regum. 2. tertij Regum. Porro pro, vade ad præfinitum

tu: vertit Pagninus: Vade ad finem. Quod Pagninus
nostræ fauet explanationi.

¶ *Et requiesces.* Hoc est, huius mundi la-
boribus liberaberis: mors enim viris pijs
ac iustis est quies, & finis laborum. Qui eos
interficiunt, auferunt ab illis labores. Ideo
ait sapiens: Stabunt iusti in magna con-
stantia aduersus eos, qui se angustiaue-
runt, & qui abstulerunt labores eorum.

¶ *Stabis in sorte tua in finem dierum.* Hoc
est, redibis ad vitam in fine mundi: re-
surges in tua propria carne in vniuersali
resurrectione. Interim quiescet corpus
tuum in tumulo, & anima in limbo, & po-
stea in gloria cœlesti. Sed ad vocem Dei,
ad sonitum tubæ stabis iterum in sorte tua,
& in gradu tuo: recipies tuum corpus, &
resurges cum omnibus alijs in tempore
postremo. Theodotio habet: Resurges in
ordine tuo in consummatione dierum.

Quibus verbis indicat, vaticinationem
hanc intelligendam esse de Antichristo,
& de vniuersali reditu ad vitam omnium mor-
tuorum in fine mundi. Quare falsa est &
cometitia Porphyrij interpretatio, qui to-
tū hoc de Antiocho tantum explicauit. Ac
multa dicit, quæ nullomodo possunt susti-
neri. Sed calumnias eius grauius & sapien-
ter refutarunt Eusebius Cæsariensis, Apol-
linarius Laodicenus, Methodius, Hiero-
nymus, Theodoretus: quorum laudes non
solum Latinis & Græcis, sed penè om-
nium gentium literis & linguis omni po-
steritatis memoria celebrabuntur. Tu au-
tem aduerte. Non dicit: Iacebis in sor-
te tua: sed stabis: nam viri iusti dicun-
tur stare, impij verò cadere & iacere.
Habet hic locum apertum de resurre-
ctione carnis, quæ in aue phœnice quo-
dam modo adubratur. Et si Plinius, Horus,
Ouidius, Solinus, in modo mortis phœ-
nicis

nicis

nicis variant: tamen in eam deueniunt cō-
cordiā, vt phœnicem nouum ex corpore
premortui fieri haudquaquā inficientur.
Tertull. vnde Tertullianus Septimius in libro de
resurrectione carnis asseuerāter affirmat
esse hoc firmissimū ac plenissimū future
resurrectionis argumētū. Moritur enim,
& resurgit eadem auis. Quare ipse con-
cludit fieri nō posse, vt homines intereāt
omnino, auibus Arabiæ de resurrectione
securis. Id videtur significare diuinus va-
Psal. 91. tes psalmo. 91. nam vbi nos habemus: Iu-
stus vt palma florebit: pro palma est in
Græco φοινίξ: quod nomen & arborem
significat & auē, quam phœnicē vocāt.
Quam ob causam potest verti locus ille:
Iustus vt phœnix florebit. Ac si dicat: re-
surgit instar phœnicis auis. Etsi omnes
tā pij quā impij resurrecturi sunt: ta-
mē solum iusti dicuntur in resurrectione
florere instar palmæ, & in pulchri-
tudine admirabili resurgere instar auis
phœnicis: quia erunt pulcherrimis or-
namentis muniti, & bonorum omnium
copia cumulati.

Annotations ex He- bræo in caput duo- decimum.

Pagnin. *Onsurget Michael.* Pagni-
n^o habet: Stabit Michael.
Alij vertunt: Rerum po-
tietur Michael. Verbum
Hebraicum est מַחַד, Ha-
madh, quod omnes has admittit signifi-
cationes. Significat etiā roborare & susti-
nere. Vnde illud Ezechielis capit. 22. Nū-
quid sustinebit cor tuum? potest verti:
Nunquid roborabitur cor tuum? Quare
poterit etiam verti locus hic: Robora-

bitur Michael. Præterea significat ver-
bum hoc cessare, vt quarto capite libri
quarti Regum: Stetitq; oleum. Hoc est 4.Re.4.
cessauit: siue desijt fluere. Capite trigesi-
mo Genesis vbi nos habemus: Sentiens Gene.30
Lia quod parere desisset: potest verti ex
Hebræo: Sentiens Lia se cessasse à pariē-
do. Quod in sensu idē est. Vbi pro cessa-
re est idem verbū, de quo agimus. In eam
significationem accipitur cap. 10. Iosue: Iosu.10.
Steteruntque sol & luna, donec vlciscere-
tur se gēs de inimicis suis. Hoc est, à mo-
tu cessarūt. Ab hoc verbo deriuatur Ha-
mud, quod significat columnā, quod stet
immobilis, & ædificium sustineat atque
sustētet. Quare potest hic Danielis locus
ita forsitan transferri: In tempore autē
illo cessabit Michael princeps magnus:
qui modò stat pro filijs populi tui. Ac si di-
cat: Tēpore tyrannici dominatus Anti-
christi illustrissim^o princeps Michael qui
nunc est præses Iudæorum, eos nō adiu-
uabit: qui nūc eis fert opem, tūc ab ea, ita
eorū sceleribus exigentibus, cessabit. Sed
certior omnibus atq; tutior est lectio edi-
tionis vulgatæ: cum qua etiam concor-
dat Theodotionis translatio, quæ ita ha-
bet: ἀναστήσεται. Hoc est, consurget.

¶ *Alij in opprobriū, vt videant semper.*
Theodotio habet: καὶ οὕτως εἰς ὀνειδισμῶν Theod.
καὶ ἀτιμίᾳ αἰώνιον. Hoc est, Et hi in op-
probrium & dedecus æternum. Xantes
Pagninus vertit: Hi ad opprobria, & cō- Pagnin.
temptum sempiternū. Isidorus Brixia- Brixia.
nus eodē ferē modo: Alij in opprobria, &
contemptum sempiternum. In nonnul-
lis codicibus ad marginē est: Alij in op-
probrium in abiectiōem sempiternam.
Quæ omnia in idē recidunt. In Hebraico
est: יַעֲלֶה לְהַרְפּוֹת לְרֵאשׁוֹן עוֹלָם yecelleh
laharaphoth ledhirō holá. Tota difficul-

tas est in vocabulo Dhiron : nā quidā illud deducunt à Dhara, quod est vermis abiectus : quā ob causam significat abiectionem, cōtempionē, & dedecus. Quā significacionem secutus est Theodotio cū alijs. Alij deducūt illud à verbo Raah, quod significat videre: & hanc significacionem secuti sunt septuaginta interpretes, & postillos Latinus noster interpres. Eo verbo vtitur David psal. 30. pro quo noster interpres habet, respicere: Quoniā respexisti humilitatem meam. Hoc est, quoniam meam vidisti calamitatem. Et psal. 38. Protector noster aspice De^s. Vbi pro aspiciere est hoc idē verbū. At vocabulū significans protectorē significat etiam clypeum. Quare potest verti locus ille Clypee noster aspice Deus. Ac si dicat: Intuere nos o Deus, qui es clypeus noster. Vel clypeū nostrum aspice Deus. Et ita per clypeum intelligitur rex, qui debet esse populi defensor & propugnator: sequitur enim: Et respice in faciem Christi tui: seu regis tui. Quæ oratio est prioris expositio. Quidā viri docti per clypeum hoc versu intelligunt domum sanctuarij, vbi arca domini erat ante templi Salomonij extruccionem: quod domus illa populum Israëliticum protegeret. Vt sit sensus. Etsi nos tuum fauorem ob impia nostra flagitia non meremur, tu tamen Deus ob clementiam tuā respice in templum nostrum, vbi tibi cultus diuinus exhibetur. Ceterū aspiciere seu videre non solū ad oculorum visum, sed ad sensum audiendi refertur: vt capite Exodi vigesimo: Cunctus autem populus videbat voces: hoc est audiebat. Refertur quoq; ad alios sensus, & ad intellectionem. Præterea accipitur pro eligere, vt Matthæi quarto capite: Vidit

Iesus duos fratres, Simonem, qui vocatur Petrus, & Andream fratrem eius. Et capite Ioannis primo: Cū esses sub ficu vidi te. Idest, te sub vmbra legis positum elegi. Lex enim vetus, vt diuus ait Paulus in epistola ad Hebraeos, vmbra habet futurorum bonorum. Videre mortē idem est quod mori: psal. 88. Quis est homo, qui viuet, & non videbit mortē? Et capite Lucae secundo: Respōsum acceperat à Spiritu sancto, non visurum se mortem, nisi videret Christū domini. Videre corruptionem idem est quod corrumpi: vt psalmo. 15. Nec dabis sanctum tuum videre corruptionem. Et Actorum secundo, & tertio decimo similiter.

¶ *Qui ad iustitiam erudiuunt multos, quasi stelle in perpetuas aternitates.* Theodotio habet: A iustis multis quasi stellæ in secula, & vltra. Cōparauerat superioribus verbis viros sapientes, qui alios instruūt excellenti doctrina, cum sole, quē splendorem firmamenti appellauerat: nunc autem viros pios ac iustos sed simplices cōfert stellis. Vbi firmamentum pro caelo & stellarum fixarum & errantium in cōmuni accipitur: vt capite primo Genesis: Fiat firmamentum in medio aquarum. Ex quo colliges eam esse inter virum iustum doctum & indoctum differentiam, quæ est inter solem & stellam. Aspicias, quantum inter se distent docta iustitia, & iusta simplicitas. At editio vulgata quæ in explicanda Hebraica veritate inter omnes vna eminet, vtrunque refert ad eruditos.

¶ *Vsq; quo finis horum mirabilium?* Pro mirabilium est in Hebræo: פלאות Pe-laoth: à verbo פלא Palá, quod significat abscondere, separare, esse mirabile, difficile, absconditū, abstrusum. Capite

Pro-